

มายาคติแห่งสิทธิในสัญชาติ : มุมมองจากทฤษฎีแห่งเรื่องจริง

พันธุ์ทิพย์ กาญจนะจิตรา สายสุนทร*

๑. บทนำ : มายาคติแห่งสิทธิในสัญชาติมาจากไหน?

โดยนิติศาสตร์สากล สิทธิของมนุษย์หรือนุคคลธรรมดาหรือนุคคลธรรมดา (Natural Person) ควรถูกศึกษา วิเคราะห์ และสังเคราะห์ อย่างรอบด้าน หรืออย่างเป็นมวลรวม (as a whole) กล่าวในความหมายของศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี เกษมทรัพย์ ก็คือ ควรศึกษาทั้งในแง่มุมของวิชานิติศาสตร์โดยแท้ (Legal Science Proper or Normative Legal Science) นิติศาสตร์โดยข้อเท็จจริง (Legal Science of Fact) และนิติศาสตร์โดยคุณค่า (Legal Science of Value)

เมื่อเรามาพิจารณาเรื่องของ “สิทธิในสัญชาติไทย” ก็เช่นกัน การมองสิทธินี้ก็ไม่ควรมองด้วยแนวคิดเฉพาะเรื่อง (Particularism) ในทางตรงข้าม ควรมีแนวคิดแบบองค์รวม (Generalism) ซึ่งด้วยความรอบด้านของความคิดที่ใช้จะไม่ก่อให้เกิด “มายาคติ” หรือ “ภาพหลอน” (Illusion) อันอาจนำมาซึ่ง “ความไม่ถูกต้อง” หรือ “ความไม่ยุติธรรม” ต่อฝ่ายที่เกี่ยวข้อง เมื่อเราเข้าใจภาพรวมของเรื่อง การแยกส่วนเพื่อใช้กฎหมายก็อาจจะทำได้เช่นกัน ทั้งนี้ สุดแต่ความต้องการของการใช้กฎหมายในแต่ละเรื่อง กฎหมายบ้านเมืองที่เป็นอยู่อาจทำหน้าที่ในสถานการณ์ที่แตกต่างกัน ดังนั้น สิทธิในสัญชาติไทยอันมาจากกฎหมายสัญชาติจึงอาจถูกใช้ในแง่มุมที่แตกต่างตามความต้องการของผู้ใช้กฎหมายในแต่ละสถานการณ์ ผู้ใช้กฎหมายในทุกแง่มุมควรมีความเข้าใจที่ตรงกันต่อเรื่องที่อยู่ในการพิจารณา

เรื่องของสิทธิในสัญชาติไทย ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งในวิชานิติศาสตร์ ซึ่งอาจก่อให้เกิด “มายาคติ” ในสายตาของบุคคลที่ไม่เข้าใจในวิชานิติศาสตร์ หรือมองเรื่องราวอย่างไม่รอบด้าน ในสถานการณ์ปัจจุบัน เราพบเสมอว่า คนบางคนที่คุณเหมือนจะเป็นคนสัญชาติไทยกลับไม่มีสิทธิในสัญชาติไทย หรือคนบางคนที่มีสิทธิในสัญชาติไทยอาจจะใช้สิทธิในสัญชาตินี้ไม่ได้

เมื่อเราพิจารณาปัญหาสิทธิในสัญชาติอย่างรอบด้าน เราจะพบว่า กฎหมายว่าด้วยสัญชาติมิใช่หมายถึงเฉพาะกฎหมายที่มีชื่อว่าสัญชาติเท่านั้น และสถานะคนสัญชาติก็มีที่มาจากกฎหมายระหว่างประเทศอีกด้วย มิใช่มาจากกฎหมายของรัฐเจ้าของสัญชาติเท่านั้น นอกจากนั้น สิทธิในสัญชาติอาจจะเกิดขึ้นและสิ้นสุดลงและกลับคืนมาได้อีกตามแต่เจตนาของรัฐเจ้าของสัญชาติและเอกชนที่เกี่ยวข้อง ท้ายที่สุด สถานะคนสัญชาติเทียมอาจเกิดขึ้นได้ในหลายสถานการณ์

* รองศาสตราจารย์, ดร. หัวหน้าภาควิชากฎหมายระหว่างประเทศ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

กล่าวคือ บุคคลธรรมดาที่ไม่มีสิทธิในสัญชาติไทย แต่เจ้าหน้าที่ของรัฐไทยกลับรับรองเสรีภาพในการใช้สิทธิในสัญชาติไทย จนนำไปสู่การออกเอกสารรับรองตัวบุคคลโดยรัฐไทยในสถานะคนสัญชาติไทย หรือบุคคลธรรมดาจำนวนไม่น้อยมีสิทธิในหลายสัญชาติ ซึ่งความเป็นคนสองสัญชาตินี้กลายเป็นมายาคติที่ปรากฏมากขึ้นในยุคที่โลกาภิวัตน์เป็นสิ่งที่ปฏิเสธไม่ได้ ความซับซ้อนในเรื่องนี้เกิดขึ้นในหลายลักษณะ คนที่มีสองสัญชาติบางคนอาจไม่มีความรู้สึกว่าตนมีสองสัญชาติ หรือหวาดกลัวที่จะแสดงตนว่ามีสองสัญชาติ แต่คนมีสิทธิในสองสัญชาติบางคนใช้สิทธิในทั้งสองสัญชาติ ในขณะที่บางคนไม่อ้างต่ออีกสิทธิที่ตนมีอยู่

มายาคติที่ปรากฏตัวในเรื่องการกำหนดสิทธิในสัญชาติไทยนี้ถูกสนใจอย่างมากมายในสถานการณ์ที่สถานะคนชาติหรือคนสัญชาติ (national) ถูกใช้เป็นเงื่อนไขในการได้มาซึ่งสิทธิอื่นที่ต่อเนื่องออกไป โดยเฉพาะสิทธิในการมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครองและสิทธิในการเข้าถึงหลักประกันคุณภาพชีวิต

มายาคติที่เกิดขึ้นในเรื่องสิทธิในสัญชาติไทยปรากฏมากขึ้นในปัจจุบันด้วยเหตุที่มีกระบวนการทุจริตแทรกเข้ามามากมาย มายาคติที่เกิดขึ้นในลักษณะนี้มักสร้างความเจ็บปวดให้แก่คนที่เกี่ยวข้อง อาทิ บุตรสาวที่คิดเสมอว่า ตนเป็นคนสัญชาติไทย ต้องมารับรู้ในเวลา ๒๐ ปีต่อมาว่า สุตีบัตร์ที่แสดงว่า ตนเกิดในประเทศไทยจากบิดาและมารดาที่เป็นคนสัญชาติไทยนั้น เป็นเพียงเอกสารปลอม อันทำให้เธอต้องถูกเพิกถอนสิทธิในการรับรองสถานะคนสัญชาติไทยในทะเบียนบ้านคนอยู่ถาวร (ท.ร.๑๔) ชีวิตของเธอและครอบครัวต้องยอมรับสถานะคนต่างด้าวในประเทศไทย แม้จะไม่ถูกส่งกลับออกไปจากประเทศไทย ด้วยเหตุที่บุพการีของเธอมีสถานะเป็น “คนไร้รัฐ” ที่ตกหล่นจากทะเบียนราษฎรของรัฐพม่า และเดินทางเข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศไทยกว่า ๒๐ ปี จนไม่อาจจะพินัยหลักฐานที่จะไปพิสูจน์จุดเกาะเกี่ยวกับประเทศต้นทาง และแม้จะมีญาติพี่น้องพอที่จะพิสูจน์สถานะคนสัญชาติพม่า แต่ความกลมกลืนของชีวิตนั้นได้มีกับประเทศไทยมากกว่าประเทศพม่าเสียแล้ว ในสถานการณ์ดังนี้ นิติปรัชญาว่าด้วยการจัดการคนเข้าเมือง ผิดกฎหมายจึงเป็นที่ถกเถียงในทางนิติศาสตร์โดยคุณค่าอย่างมาก หลายประเทศยอมรับการนิรโทษกรรมสำหรับการเข้าเมืองผิดกฎหมายอย่างยาวนานจนเกิดความกลมกลืนทางเศรษฐกิจสังคม และวัฒนธรรมกับรัฐปลายทาง เพียงแต่การนิรโทษกรรมนี้อาจจะเป็นไปตามกระบวนการที่กฎหมายกำหนด หรือกฎหมายคนเข้าเมืองอาจให้อำนาจฝ่ายบริหารของรัฐที่จะไปกำหนดกระบวนการเอง ประเทศไทยใช้ทั้งสองรูปแบบ แล้วแต่สถานการณ์ของแต่ละกลุ่มมนุษย์ที่เข้าเมืองผิดกฎหมาย

ขอให้ตระหนักอีกว่า ประเด็นการกำหนดสถานะแห่งสิทธิในสัญชาติไทยเป็นประเด็นที่ถกเถียงกันมากทั้งในกระบวนการยุติธรรมในศาลและนอกศาลหลายครั้ง กระบวนการยุติธรรมนอกศาลอาจมีลักษณะของกระบวนการยุติธรรมตามธรรมชาติ

๒. ธรรมชาติแห่งสิทธิในสัญชาติ : ภาพซ้อนของเรื่องที่เป็นสากล นับแต่การปรากฏตัวของรัฐสมัยใหม่

เมื่อรัฐสมัยใหม่ปรากฏตัวเป็นรูปแบบการปกครองที่ยอมรับกันในสังคมมนุษย์ ความเป็นรัฐหมายถึงการมี ๓ ข้อเท็จจริงหลักที่มีสัมพันธ์ภาพต่อกันอย่างเหนียวแน่น กล่าวคือ (๑) ดินแดน (๒) ประชากร และ (๓) อำนาจอธิปไตย ดังนั้น ในรูปธรรมของเรื่องราว เราจึงเห็นว่า ชุมชนที่แสดงตนว่า “มีสถานะเป็นรัฐ” พยายามแสดงอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดนและเหนือบุคคลซึ่งเป็นประชากรหรือประชาชนแห่งตน สัญชาติและภูมิลำเนาถูกคิดค้นขึ้นเพื่อจัดสรรบุคคลตามกฎหมายเอกชนในระดับระหว่างประเทศ

คำว่า “บุคคลตามกฎหมายเอกชน” ย่อมหมายถึงทั้ง (๑) มนุษย์หรือบุคคลธรรมดาหรือบุคคลธรรมดา และ (๒) นิติบุคคลที่ก่อตั้งโดยมนุษย์

เราสังเกตว่า รัฐสมัยใหม่จะรับรองสิทธิที่ดีกว่าให้แก่บุคคลตามกฎหมายเอกชนที่มีสัญชาติของตน และอาจจะจำกัดสิทธิหรือรับรองสิทธิของบุคคลที่ไม่มีสัญชาติของตนในลักษณะที่มีเงื่อนไข คำศัพท์กฎหมายที่ใช้เรียกมนุษย์ที่ไม่มีสัญชาติของรัฐ ก็คือ คำว่า “คนต่างด้าว (alien)” จะเห็นว่า เมื่อสิทธิในสัญชาติได้ทำให้บุคคลหนึ่งมีสิทธิดีกว่าบุคคลอีกบุคคลหนึ่งในยุคแห่งรัฐสมัยใหม่ สิทธิในสัญชาติจึงเป็นสิทธิที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง

ปัญหาการกำหนดสิทธิในสัญชาติจึงเป็นภาพที่เกิดขึ้นในทุกฝ่ายนิติบัญญัติของรัฐสมัยใหม่ และเป็นภารกิจของฝ่ายบริหารของทุกรัฐสมัยใหม่ที่จะต้องกำหนดสิทธิในสัญชาติของทั้งมนุษย์หรือแม้แต่นิติบุคคลเมื่อบุคคลนั้นเกิดหรือปรากฏตัวภายหลังการเกิดบนดินแดนของรัฐ และข้อพิพาทในเรื่องสิทธิในสัญชาติของรัฐจึงเป็นข้อพิพาทระหว่างรัฐและบุคคลในกระบวนการยุติธรรมของรัฐ หรือแม้ในกระบวนการยุติธรรมระหว่างรัฐ เมื่อรัฐอ้างอำนาจอธิปไตยทับซ้อนกันเหนือตัวบุคคล

ดังนั้น สิทธิในสัญชาติจึงจัดเป็นสิทธิที่มีลักษณะซับซ้อนในความเป็นจริง เราอาจพยายามอธิบายได้ว่า สิทธิในสัญชาติประกอบไปด้วย “สิทธิย่อย” หลายสิทธิที่ปรากฏขึ้นในช่วงเวลาที่ต่างกันต่อเนื่องกันเราอาจจำแนกสิทธิในสัญชาติออกได้เป็น ๔ สิทธิย่อยในความเป็นจริง กล่าวคือ

๒.๑ สิทธิที่จะมีสัญชาติ

เมื่อเราพิจารณาหลักกฎหมายระหว่างประเทศที่นานาอารยประเทศยอมรับ มนุษย์ทุกคนย่อมมีสิทธิในสัญชาติของรัฐใดรัฐหนึ่งที่มีจุดเกาะเกี่ยวที่แท้จริงกับตน ในลักษณะเดียวกันมนุษย์ทุกคนย่อมมีสิทธิในการสมรสตามกฎหมาย สิทธิทั้งสองเป็นสิ่งที่อาจนำมาเปรียบเทียบกัน เราพบว่า สิทธิในสัญชาติก็มีลักษณะที่คล้ายกับสิทธิในการสมรสตามกฎหมาย สิทธิในทั้งสองลักษณะมีลักษณะเป็น “สิทธิมนุษยชน” กล่าวคือ ความเป็นมนุษย์คือเงื่อนไขหลักที่ก่อให้เกิดสิทธิ แนวคิดดังนี้จะปรากฏชัดเจนเป็นลายลักษณ์อักษรเป็นครั้งแรกในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน

ค.ศ. ๑๙๔๘/พ.ศ. ๒๔๙๑ และต่อมาในกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางแพ่ง (พลเมือง) และทางการเมือง ค.ศ. ๑๙๖๖/พ.ศ. ๒๕๐๙

ขอให้ตระหนักว่า ภายใต้หลักกฎหมายระหว่างประเทศและหลักกฎหมายภายในของ นานาอารยประเทศ รัฐย่อมไม่มีหน้าที่ยอมรับให้สัญชาติแก่มนุษย์ที่ไม่มีจุดเกาะเกี่ยวที่แท้จริง กับตน หรือรัฐย่อมไม่มีหน้าที่ที่จะจัดหาคุณสมบัติให้แก่มนุษย์ เราอาจเข้าใจได้ว่าเป็นรูปธรรมว่า รัฐย่อมมีหน้าที่ที่จะรับรองสิทธิในการสมรสของมนุษย์ที่มีเงื่อนไขที่เหมาะสมที่จะการสมรส หรือ รัฐย่อมมีหน้าที่ที่จะรับรองสิทธิในสัญชาติให้แก่มนุษย์ที่มีจุดเกาะเกี่ยวที่แท้จริงกับตน

ในทางปฏิบัติเพื่อขจัดปัญหาความไร้สัญชาติของบุคคล เราพบว่า นานารัฐมีกฎหมาย ว่าด้วยการทะเบียนบุคคลของรัฐเพื่อรับรองสิทธิในสถานะบุคคลตามกฎหมายสัญชาติ ซึ่งในประเทศไทย เราเรียกกฎหมายในลักษณะนี้ในปัจจุบันว่า “กฎหมายการทะเบียนราษฎร” ในขณะที่ “กฎหมายว่าด้วยสัญชาติไทย” จะทำหน้าที่กำหนดข้อเท็จจริงอันเป็นเงื่อนไขของการได้หรือเสียหรือกลับคืนสัญชาติไทย

เราอาจสังเกตต่อไปว่า โดยข้อเท็จจริงที่เป็นอยู่ในประเทศไทย ปรากฏมีบุคคลธรรมดา ที่ไม่มีจุดเกาะเกี่ยวที่แท้จริงอันนำไปสู่สิทธิในสัญชาติไทยจำนวนมาก และบุคคลดังกล่าวประสบ ปัญหาความไร้การรับรองสิทธิในสัญชาติของประเทศต้นทางที่มีจุดเกาะเกี่ยวอย่างแท้จริงกับตน บุคคลดังกล่าวจึงประสบปัญหา “ความเป็นคนไร้รัฐเจ้าของตัวบุคคล” หรือที่เรียกสั้นๆ ว่า “คนไร้รัฐ” เราอาจวิเคราะห์ประเด็นนี้ได้ว่า ตราบเท่าที่คนไร้รัฐเหล่านี้ยังไม่มีจุดเกาะเกี่ยวที่ แท้จริงกับประเทศไทย รัฐไทยก็ไม่มีหน้าที่ต้องยอมรับสิทธิในสัญชาติไทยให้แก่คนเหล่านี้ รัฐไทย มีเพียงหน้าที่ที่จะต้องรับรองสิทธิในความเป็นบุคคลตามกฎหมายเอกชนของคนเหล่านี้โดย การยอมรับในทะเบียนราษฎรไทยเท่านั้น ดังจะเห็นว่า รัฐไทยได้บันทึกคนไร้รัฐที่หนีภัยความตาย เข้ามาในประเทศไทยหรือแรงงานไร้รัฐจากประเทศเพื่อนบ้านใน “ทะเบียนประวัติ” อันเป็นฐาน ข้อมูลประชากรที่ไม่มีสิทธิอาศัยตามกฎหมายคนเข้าเมือง แต่ไม่อาจส่งออกนอกประเทศได้ อันทำให้คนเหล่านี้ได้รับการแก้ไขปัญหาความไร้รัฐ สภาวะความเป็นคนไร้รัฐจึงสิ้นสุดลง เหลือแต่ปัญหาความเป็นคนไร้สัญชาติ ซึ่งกระบวนการจัดการปัญหาสิทธิในสัญชาติที่รัฐไทย อาจทำได้ ก็คือ การผลักดันให้มีการจัดการสิทธินี้โดยประเทศต้นทางของคนเหล่านี้ หรือ โดยประเทศที่สามที่ยอมรับเข้ามาช่วยจัดการปัญหา

โดยประวัติศาสตร์การจัดการคนไร้รัฐในประเทศไทย เราจะเห็นการจัดการปัญหาทั้ง ๓ ทิศทาง กล่าวคือ (๑) การเจรจากับประเทศต้นทางเพื่อให้รัฐเจ้าของประเทศดังกล่าวยอมรับ สิทธิในสถานะคนสัญชาติของประเทศดังกล่าวของอดีตคนไร้รัฐที่พบในประเทศไทย (๒) การเจรจากับประเทศที่สามเพื่อรับคนเหล่านี้ไปเพื่อการยอมรับให้สัญชาติของรัฐที่สาม ซึ่งมักทำในกรณีที่ การกลับสู่ประเทศต้นทางอาจทำให้คนเหล่านี้เสี่ยงภัยต่อชีวิตและร่างกาย และ (๓) การยอมรับ ให้สัญชาติไทยแก่คนเหล่านี้ซึ่งปรากฏมีจุดเกาะเกี่ยวที่แท้จริงกับประเทศไทย กล่าวคือ กระบวนการ ผลสมกลมกลืนกับสังคมไทยได้เกิดขึ้นหรือมีศักยภาพอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะเกิดขึ้น

โดยสรุป รัฐไทยย่อมมีหน้าที่ยอมรับสิทธิที่จะมีสัญชาติไทยเฉพาะมนุษย์ที่มีจุดเกาะเกี่ยวที่แท้จริงกับตนเท่านั้น และแม้ว่ามนุษย์นั้นมีจุดเกาะเกี่ยวที่แท้จริงกับตน รัฐไทยก็ไม่อาจบังคับให้บุคคลดังกล่าวใช้สิทธิในสัญชาติไทย แต่เป็นเสรีภาพของฝ่ายบุคคลธรรมดาที่จะใช้สิทธิในสัญชาติไทยหรือไม่ก็ได้ ในทางตรงกันข้ามหากเป็นกรณีของมนุษย์ที่ไร้รัฐแล้ว รัฐไทยมีหน้าที่ที่จะจัดปัญหาความไร้รัฐให้แก่มนุษย์ผู้นั้น ไม่ว่ามนุษย์ผู้นั้นจะมีจุดเกาะเกี่ยวกับรัฐไทยหรือไม่ เพียงแต่การจัดปัญหาความไร้รัฐนี้ไม่หมายถึงการยอมรับให้สิทธิที่จะมีสัญชาติไทยหากบุคคลไร้รัฐไม่มีจุดเกาะเกี่ยวกับรัฐไทย พันธกรณีตามกฎหมายระหว่างประเทศของรัฐไทยมีเพียงการยอมรับสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานของบุคคลดังกล่าว และผลักดันการใช้สิทธิในสัญชาติของรัฐที่มีจุดเกาะเกี่ยวกับบุคคลนั้นหรือผลักดันให้กระบวนการให้สัญชาติเกิดขึ้นโดยรัฐที่สามที่ยอมรับให้คนไร้สัญชาตินั้นไปตั้งรกรากและยอมรับให้สิทธิในสัญชาติของรัฐนั้นในเวลาต่อไปแก่คนไร้สัญชาตินั้น

เราจึงอาจสรุปได้ว่า แม้รัฐจะยอมรับว่า มนุษย์ทุกคนย่อมมีสิทธิในสัญชาติ แต่สิทธิในสัญชาติย่อมจะ “เป็นจริงได้” หากมนุษย์นั้นมีข้อเท็จจริงที่ครบตามกฎหมายภายในของรัฐกำหนด เราจะเห็นภาพซ้อนของประเด็นของ “สิทธิที่จะมีสัญชาติ” ว่าเป็นเรื่องซึ่งมีที่มาจากการกระทำทางนิติบัญญัติของรัฐ เป็นอำนาจอธิปไตยโดยแท้ของรัฐที่จะกำหนดให้บุคคลธรรมดาที่มีสิทธิในสัญชาติของตนหรือไม่

ขอให้ตระหนักว่า การกำหนดข้อเท็จจริงที่ทำให้มีสัญชาติของรัฐโดยไม่คำนึงถึงข้อเท็จจริงอันแสดงถึง “จุดเกาะเกี่ยวที่แท้จริงระหว่างรัฐและบุคคลธรรมดา” อาจนำไปสู่ความไม่มีผลในทางระหว่างประเทศ ซึ่งเคยเป็นประเด็นในคดีชื่อ *Nottebohm* ในการพิจารณาของศาลยุติธรรมระหว่างประเทศในปี ค.ศ. ๑๙๗๑/พ.ศ. ๒๕๑๔ ซึ่งศาลนี้เคยชี้ว่า นาย Nottebohm คนสัญชาติเยอรมันไม่อาจอ้างสิทธิที่จะใช้สัญชาติลิตเตนสไตน์โดยการแปลงสัญชาติแม้จะมีข้อเท็จจริงครบตามที่กฎหมายลิตเตนสไตน์ว่าด้วยสัญชาติกำหนด แต่ปรากฏชัดว่า ข้อเท็จจริงดังกล่าวมิได้แสดงถึงจุดเกาะเกี่ยวที่แท้จริงระหว่างตัวบุคคลของ Nottebohm และลิตเตนสไตน์ สถานะคนสัญชาติลิตเตนสไตน์จึงมีผลเพียงในรัฐเจ้าของสัญชาติ แต่ไม่อาจมีผลในระดับระหว่างประเทศ ซึ่งในประเด็นที่พิพาทในศาลโลก ก็คือ รัฐลิตเตนสไตน์ไม่อาจอ้างว่า Nottebohm เป็นคนสัญชาติของตนต่อรัฐกัวเตมาลาซึ่งอ้างสิทธิที่จะยึดทรัพย์สินของนาย Nottebohm ในสถานะคนสัญชาติเยอรมันเพื่อชดเชยค่าเสียหายอันเกิดจากสงครามซึ่งรัฐเยอรมันเป็นผู้แพ้และคนสัญชาติเยอรมันต้องร่วมรับผิดชอบกับรัฐเจ้าของสัญชาติของตน

เราพบอีกว่า รัฐไทยเองก็ยอมรับ “ที่มาแห่งสิทธิในสัญชาติไทย” ดังที่ปฏิบัติกันมานานอารยประเทศ กล่าวคือ กฎหมายไทยยอมรับสิทธิในสัญชาติไทย ๕ ประเภท อันได้แก่ (๑) สิทธิในสัญชาติไทยโดยหลักสืบสายโลหิต (๒) สิทธิในสัญชาติไทยโดยหลักดินแดนโดยการเกิด (๓) สิทธิในสัญชาติไทยโดยหลักความเป็นเอกภาพของครอบครัว และ (๔) สิทธิในสัญชาติไทยโดยหลักความจงรักภักดีต่อดินแดน ซึ่งสิทธิในสัญชาติไทยแต่ละประเภทก็มีองค์ประกอบแห่ง

ข้อเท็จจริงที่ละเอียดอ่อนและหลากหลาย ทั้งนี้เป็นไปตามภายใต้กฎหมายจารีตประเพณี^๑ และกฎหมายลายลักษณ์อักษรหลัก ๓ ฉบับด้วยกัน กล่าวคือ (๑) พ.ร.บ.สัญชาติ พ.ศ. ๒๕๐๘^๒ (๒) พ.ร.บ.สัญชาติ พ.ศ. ๒๕๔๕^๓ และ (๓) พ.ร.บ.สัญชาติ พ.ศ. ๒๕๐๘^๔ ซึ่งกฎหมายสัญชาติหลักแต่ละกฎหมายก็มีกฎหมายระดับพระราชบัญญัติเพิ่มเติมสนับสนุนอีกจำนวนหนึ่ง อันทำให้ทักษะการกำหนดสิทธิในสัญชาติไทยเป็นเรื่องยากเรื่องหนึ่งในวิชานิติศาสตร์ไทย^๕

๒.๒ สิทธิที่จะใช้สัญชาติของรัฐ

เราคงจะเห็นแล้วว่า สิทธิที่จะมีสัญชาติและสิทธิที่จะใช้สัญชาติเป็นสิทธิเกี่ยวกับสัญชาติที่เกิดขึ้นในขั้นตอนที่ต่างกัน และเป็นคนละสิทธิกัน และมีธรรมชาติที่แตกต่างกัน สิทธิที่จะมีสัญชาติเป็นสิทธิที่เกิดจากการกระทำทางนิติบัญญัติของรัฐที่มีลักษณะทั่วไป อาทิ โดยกฎหมายสัญชาติพม่าซึ่งเป็นการกระทำทางนิติบัญญัติของรัฐพม่า ทุกคนที่เกิดในประเทศพม่าย่อมมีสิทธิในสัญชาติพม่าโดยหลักดินแดน ในขณะที่โดยกฎหมายสัญชาติไทยซึ่งเป็นการกระทำทางนิติบัญญัติของ

^๑ ในยุคที่ใช้กฎหมายจารีตประเพณี ซึ่งในหลวงรัชกาลที่ ๖ เรียกว่า “มุลนิธิธรรมประเพณี” ก็มีพระราชบัญญัติมาเพิ่มเติมหลักการให้สัญชาติโดยการแปลงสัญชาติใน พ.ศ. ๒๔๕๔ กฎหมายนี้มีชื่อว่า “พ.ร.บ.แปลงชาติ ร.ศ.๑๓๐” อันเป็นกฎหมายที่สร้างความเป็นเอกภาพทางสัญชาติให้แก่รัฐไทยแม้จะมีคนจากหลายชาติพันธุ์ต่างต่างจำนวนในประเทศไทยในช่วงเวลาดังกล่าว และทำให้ชุมชนต่างต่างในประเทศไทยกลายเป็นชุมชนคนสัญชาติไทยที่มีเชื้อสายต่างต่าง และความเป็นต่างต่างก็เจือจางลงจนแทบจะไม่มีร่องรอยเลยในปัจจุบันในหลายชุมชน

^๒ พระราชบัญญัติเพิ่มเติมสำหรับกฎหมายหลักฉบับนี้ ก็ยังได้แก่ “พ.ร.บ.แปลงชาติ ร.ศ.๑๓๐”

^๓ พระราชบัญญัติเพิ่มเติมสำหรับกฎหมายหลักฉบับนี้มีอยู่ ๓ ฉบับอันได้แก่ (๑) พ.ร.บ.สัญชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๖ (๒) พ.ร.บ.สัญชาติ (ฉบับที่ ๓) พ.ศ. ๒๕๔๙ และ (๓) พ.ร.บ.สัญชาติ (ฉบับที่ ๔) พ.ศ. ๒๕๐๓

^๔ พระราชบัญญัติเพิ่มเติมสำหรับกฎหมายหลักฉบับนี้มีอยู่ ๓ ฉบับอันได้แก่ (๑) ประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ ๓๓๗ ลงวันที่ ๑๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๕ (๒) พ.ร.บ.สัญชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ (๓) พ.ร.บ.สัญชาติ (ฉบับที่ ๓) พ.ศ. ๒๕๓๕ และ (๔) พ.ร.บ.สัญชาติ (ฉบับที่ ๔) พ.ศ. ๒๕๕๑ นอกจากนั้น ในวันนี้ ยังมีร่างพระราชบัญญัติสัญชาติ (ฉบับที่ ..) พ.ศ. ค้างในวุฒิสภาอีก ๑ ฉบับ เพื่อที่จะทำหน้าที่เป็น พ.ร.บ.สัญชาติ (ฉบับที่ ๕) เพื่อคืนสิทธิในสัญชาติไทยโดยหลักสืบสายโลหิตแก่คนไทยพลัดถิ่น โดยเฉพาะการแก้ปัญหาความไร้สัญชาติของคนที่เกิดในพม่าหรือกัมพูชาที่สืบสันดานจากบุพการีเชื้อสายไทยที่อาศัยในดินแดนที่รัฐไทยเสียแก่อังกฤษและฝรั่งเศสในปลายสมัยรัชกาลที่ ๕ และอพยพกลับเข้ามาในประเทศไทยในช่วงที่มีปัญหาความไม่สงบในประเทศพม่าหรือกัมพูชาในช่วงก่อน พ.ศ. ๒๕๓๐ ซึ่งคาดว่า เมื่อมีการเปิดรัฐสภาภายหลังการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร รัฐบาลใหม่ก็คงจะดำเนินการต่อไปเพื่อให้กฎหมายนี้มีผล

^๕ พันธุ์ทิพย์ กาญจนะจิตรา สายสุนทร, พัฒนาการของแนวคิดเรื่องสัญชาติ และความพยายามที่จะขจัด ปัญหาความไร้รัฐในประเทศไทย (Nationality developments in Thailand and efforts engaged by the Thai Government to reduce statelessness), บทความเพื่อ UNHCR, เขียนเสร็จเมื่อวันที่พฤษภาคมที่ ๒๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๙, ปรับปรุงล่าสุดเมื่อวันที่ ๑๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๐,

http://www.archanwell.org/autopage/show_page.php?t=1&s_id=329&d_id=328

<http://www.archanwell.org/office/download.php?id=483&file=451.pdf&fol=1>

แปลเป็นภาษาอังกฤษ โดยนางสาวบงกช นภาอัมพร และนายวีรวิทย์ เขียรชัยนันท์, in : Refugee Survey Quarterly, Vol.25, Issue 3, pp.40-53.

<http://www.archanwell.org/office/download.php?file=634.pdf&fol=1>

รัฐไทย ทุกคนที่มีบุพการีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเป็นคนสัญชาติไทยย่อมมีสิทธิในสัญชาติไทย อาทิ เด็กชายซอซอ ซึ่งเกิดในประเทศพม่าจากมารดาซึ่งเป็นคนสัญชาติไทยและบิดาที่ชอบด้วยกฎหมาย ซึ่งเป็นคนสัญชาติพม่าอาจเลือกที่จะไม่ใช้สิทธิในสัญชาติพม่าที่เขาถืออยู่ก็ได้ เรื่องของสิทธิที่จะใช้สัญชาติเป็นเรื่องของสิทธิในเสรีภาพ บุพการีของซอซอเลือกที่จะให้ซอซอแจ้งการเกิดในสถานะคนสัญชาติไทยทั้งในทะเบียนราษฎรไทยและทะเบียนราษฎรพม่า หรือเด็กชายไลอ้อนซึ่งเกิดในประเทศสหรัฐอเมริกาจากมารดาซึ่งเป็นคนสัญชาติไทยและบิดาที่ชอบด้วยกฎหมายซึ่งเป็นคนสัญชาติอเมริกันอาจเลือกที่จะไม่ใช้สิทธิในสัญชาติไทยที่เขาถืออยู่ก็ได้ ก็เพราะมันเป็นเรื่องของเสรีภาพเช่นกัน บุพการีของไลอ้อนเลือกที่จะให้ไลอ้อนแจ้งการเกิดในสถานะคนสัญชาติอเมริกัน ในทะเบียนราษฎรอเมริกัน และไม่มีการแจ้งรายการสถานะบุคคลในทะเบียนราษฎรไทยเลย

อีกกรณีตัวอย่างของ “มายาคติของสิทธิที่จะใช้สัญชาติ” ที่เราจะเห็นได้มากมายและชัดเจนในยุคปัจจุบันของประเทศไทย ก็คือ กรณีของคนที่ไม่อาจใช้สิทธิในสัญชาติที่ตนมีตามกฎหมายได้เลย จนตกเป็นคนไร้รัฐไร้สัญชาติ อาทิ นายยอดรักซึ่งเกิดในประเทศพม่าจากบุพการีเชื้อสายไทใหญ่ซึ่งเกิดในประเทศพม่าเมื่อราว พ.ศ. ๒๕๒๓ และเดินทางเข้ามาในประเทศไทยตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๔๒ ดังนั้น เราจะเห็นว่า นายยอดรักมีจุดเกาะเกี่ยวที่แท้จริงโดยการเกิดกับประเทศพม่ามากกว่าประเทศไทย โดยหลักกฎหมายระหว่างประเทศ นายยอดรักย่อมมีสิทธิที่จะมีสัญชาติพม่า และในทางกลับกันรัฐพม่าก็มีหน้าที่ที่จะยอมรับให้สิทธิที่จะมีสัญชาติแก่นายยอดรัก แม้โดยข้อเท็จจริงจะปรากฏว่า นายยอดรักมิได้ใช้สิทธิในสัญชาติพม่าจนได้รับการรับรองสถานะคนสัญชาติพม่า นายยอดรักก็ยังเป็นผู้ทรงสิทธิที่จะมีสัญชาติพม่าตามกฎหมายพม่า นายยอดรักย่อมไม่มีสิทธิที่จะมีสัญชาติไทย และไม่อาจใช้สัญชาติไทยได้เลย

แต่เราจะถือว่า นายยอดรักเป็นคนสัญชาติพม่าได้หรือไม่?

จะเห็นว่า โดยข้อเท็จจริงที่ปฏิเสธมิได้ กฎหมายพม่ายอมรับว่า บุคคลที่เกิดในประเทศพม่าจากบุพการีที่เกิดในประเทศพม่า ย่อมมีสิทธิที่จะมีสัญชาติพม่า แต่เมื่อนายยอดรักยังมิได้ใช้สิทธิที่จะนำพยานหลักฐานว่าตนและบุพการีเกิดในประเทศพม่าไปร้องขอพิสูจน์ต่อเจ้าหน้าที่ของรัฐพม่า และเมื่อเราก็กังไม่ทราบว่า เจ้าหน้าที่ของรัฐเชื่อในข้อเท็จจริงที่นายยอดรักอ้างเป็นพยานหลักฐานอันแสดงว่า เขามีสิทธิในสัญชาติพม่า เราก็ไม่อาจสรุปว่า รัฐพม่ายอมรับ “สิทธิในสถานะคนสัญชาติพม่า” ของนายยอดรักแล้ว โดยมาตรฐานของรัฐสมัยใหม่ การยอมรับสถานะคนสัญชาติของรัฐจะแสดงออกในเอกสารดังต่อไปนี้ กล่าวคือ (๑) ทะเบียนคนอยู่ในทะเบียนราษฎรของรัฐ (๒) เลขประจำตัวบุคคลของรัฐ (๓) บัตรประจำตัวบุคคลของรัฐ และ (๔) หนังสือหรือเอกสารเดินทางเมื่อต้องเดินทางออกนอกประเทศ ดังนั้น จะเห็นว่า นายยอดรักซึ่งอ้างว่า ตนมีข้อเท็จจริงที่น่าจะมีสิทธิในสัญชาติพม่า ก็ยังไม่อาจใช้สิทธิในสถานะคนสัญชาติพม่า โดยข้อเท็จจริง เขาจึงมี “สถานะบุคคลตามกฎหมาย” เป็น “คนไร้สัญชาติ” ในประเทศไทย ซึ่งโดยมาตรฐานของงานสิทธิมนุษยชนที่นานาชาติรณรงค์ให้ประเทศไทยจะต้องผลักดันให้มีการพิสูจน์สิทธิในสัญชาติพม่าแก่นายยอดรัก รัฐไทยไม่มีหน้าที่ที่จะยอมรับสิทธิที่จะมีสัญชาติไทยแก่นายยอดรัก สิ่งที่

รัฐไทยอาจให้แก่นายยอดรัก ก็คือ การยอมรับให้สถานะคนต่างด้าวที่ถูกต้องกฎหมายว่าด้วยคนเข้าเมือง หรือมีจะนั้น ก็จะต้องส่งออกจากประเทศไทยกลับไปยังประเทศพม่า แต่จะเห็นว่าด้วยปัญหาการสู้รบระหว่างชนกลุ่มน้อยและรัฐบาลพม่าในช่วงเวลาที่ผ่านมา การส่งคนเชื้อสายไทใหญ่กลับไปยังประเทศพม่าอาจทำให้นุคคลดังกล่าวมีความเสี่ยงภัยในชีวิต และประกอบกับความขาดแคลนแรงงานไร้ฝีมือในตลาดแรงงานไทย รัฐไทยจึงยอมรับให้คนไร้รัฐจากพม่าอาสาตนที่จะเข้าทำงานในสาขาอาชีพที่ตลาดแรงงานไทยต้องการ ซึ่งเรียกกันโดยทั่วไปว่า “การขึ้นทะเบียนแรงงานต่างด้าว” นายยอดรักจึงได้รับการแก้ไขปัญหาลิทธิในสถานะบุคคลในเบื้องต้น โดยการไปร้องขอขึ้นทะเบียนแรงงานต่างด้าวนี้ อันทำให้ได้รับการบันทึกชื่อบุคคลใน พ.ร.๓๘/๑ ซึ่งเป็นทะเบียนประวัติตามกฎหมายการทะเบียนราษฎรไทยอันเป็นฐานข้อมูลบุคคลของรัฐไทย ประเภทคนต่างด้าวที่ไม่มีสิทธิตามกฎหมายไทยว่าด้วยคนเข้าเมือง และเมื่อเขาได้ร้องขออนุญาตทำงานอย่างถูกต้องตามกฎหมายไทยว่าด้วยการทำงานของคนต่างด้าวและได้ยื่นขอพิสูจน์สัญชาติพม่าผ่านกรมการจัดหางานไทยเพื่อเข้าสู่กระบวนการพิสูจน์ตามบันทึกความเข้าใจระหว่างรัฐบาลไทยและรัฐบาลพม่า นายยอดรักก็จะมีสิทธิในสถานะบุคคลตามกฎหมายคนเข้าเมืองไทย เป็น “คนต่างด้าวที่มีสิทธิอาศัยชั่วคราวตามกฎหมายไทยว่าด้วยคนเข้าเมือง” แต่ยังมีสถานะเป็นคนเข้าเมืองผิดกฎหมาย ดังนั้น สิทธิที่จะเคลื่อนไหวเดินทางในประเทศไทยจึงไม่อย่างสมบูรณ์ดังคนต่างด้าวที่มีสิทธิเข้าเมือง การอาศัยอยู่และเคลื่อนไหวทำได้เพียงในพื้นที่ที่ร้องขออนุญาตทำงาน จนกว่ากระบวนการพิสูจน์สัญชาติพม่าจะแล้วเสร็จและรัฐบาลพม่ายอมรับว่านายยอดรักมีสิทธิที่จะมีสัญชาติพม่าและออกเอกสารรับรองสถานะคนสัญชาติพม่าให้แก่ นายยอดรักเท่านั้น เขาจึงจะมีสถานะเป็นคนต่างด้าวที่มีทั้งสิทธิเข้าเมืองและอาศัยอยู่ชั่วคราวในประเทศไทย และในราว พ.ศ. ๒๕๕๓ นายยอดรักก็ได้รับการรับรองสถานะคนสัญชาติพม่าและถือหนังสือเดินทางที่ออกโดยรัฐบาลพม่า และเขาก็ยังทำงานอยู่ในประเทศไทย

กรณีศึกษานายยอดรักจึงเป็นตัวอย่างที่ดีของคนต่างด้าวที่ไม่มีจุดเกาะเกี่ยวที่แท้จริงกับประเทศไทย แต่การพัฒนาสิทธิในสัญชาติพม่าก็อาจทำในประเทศไทยโดยใช้กฎหมายพม่าว่าด้วยสัญชาติ โดยรัฐไทยทำหน้าที่ผลักดันการพัฒนาสิทธิดังกล่าว จะเห็นว่า การขจัดปัญหาความไร้รัฐไร้สัญชาติของนายยอดรักทำลงในประเทศไทย ภาพซ้อนของการใช้สิทธิในสัญชาติของนายยอดรักจึงได้รับการถอดบทเรียนหลายครั้งในงานวิชาการหลายลักษณะ

ขอให้ตระหนักว่า โดยข้อกำหนดกฎหมายสัญชาติ สิทธิที่จะใช้สัญชาติของรัฐเป็น “เสรีภาพของมนุษย์” ผู้เป็นเจ้าของสัญชาติ ซึ่งหมายความว่า มนุษย์ผู้ทรงสิทธิอาจใช้สิทธินี้หรือไม่ก็ได้ แต่โดยข้อเท็จจริง หากมนุษย์นั้นมีเพียงสิทธิในสัญชาติเดียว บุคคลดังกล่าวก็ไม่มีทางเลือกในเบื้องต้นที่จะไม่ใช้สิทธิเพราะการไม่ใช้สิทธิจะนำมาซึ่งสถานะคนไร้สัญชาติ ซึ่งหมายถึงความไร้สิทธิในสถานะคนชาติในรัฐที่ตนมีจุดเกาะเกี่ยวที่แท้จริง อันหมายความว่าในทางรูปธรรม ก็คือเขาจะประสบความยากลำบากในการใช้สิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐาน ตลอดจนสิทธิในการมีส่วนร่วม

ทางการเมืองและสิทธิในการพัฒนาคุณภาพชีวิต และโดยความเป็นจริงที่เลวร้ายไปกว่านั้น ดังที่เกิดแก่นายยอดรักซึ่งเป็นกรณีศึกษาของเราที่ผ่านมา ความไม่อาจใช้สิทธิในสัญชาติเดียวที่มีอยู่ เพราะปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองภายในประเทศทำให้บุคคลในสถานการณ์ดังกล่าวเป็น “คนไร้สัญชาติโดยข้อเท็จจริง” ในประเทศที่ตนและบุพการีเกิด และตกเป็น “คนไร้สัญชาติโดยข้อกฎหมาย” ในต่างประเทศ จะต้องไม่ลืมว่า สภาวะคนไร้สัญชาติมักเกิดขึ้นเพราะสภาวะไร้รัฐ กล่าวคือ ไม่ได้รับรองสิทธิในสถานะบุคคลตามกฎหมายในทะเบียนบุคคลของรัฐ อันทำให้ไม่ได้รับการรับรองสถานะคนสัญชาติหรือคนชาติ ดังนั้น กฎหมายระหว่างประเทศลายลักษณ์อักษร นับแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ จึงพยายามผลักดันให้นานาอารยประเทศยอมรับพันธกรณีระหว่างประเทศที่จะรับรองสิทธิในสถานะบุคคลตามกฎหมาย (Recognition of Legal Personality) ซึ่งประเทศไทยก็ยอมรับพันธกรณีดังกล่าวแล้วเช่นกัน แม้ก่อนที่จะมีการประกาศยอมรับปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ. ๑๙๔๘/พ.ศ. ๒๔๙๑ หากเราจะย้อนกลับไปดูวิวัฒนาการของกฎหมายทะเบียนราษฎรไทยที่เริ่มต้นในประเทศไทยตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๒ แต่อย่างไรก็ตาม แม้ข้อกฎหมายไทยจะไม่ยอมรับให้มีคนไร้รัฐบนแผ่นดินไทย แต่โดยข้อเท็จจริง ยังมีคนไร้รัฐในประเทศไทยอีกไม่น้อย ซึ่งคนดังกล่าวย่อมมีอยู่ ๓ ประเภท กล่าวคือ (๑) คนที่มีสิทธิในสัญชาติไทยที่ไม่อาจใช้สิทธิในสัญชาติไทย (๒) คนที่มีสิทธิในสัญชาติต่างประเทศที่ไม่อาจใช้สิทธิในสัญชาติของประเทศต้นทาง และ (๓) คนที่ไร้รากเหง้า กล่าวคือ ไม่ทราบหรือไม่อาจพิสูจน์ข้อเท็จจริงอันอาจสรุปได้ว่า มีสัญชาติของรัฐใด จึงไม่อาจใช้สิทธิในสัญชาติใดเลยบนโลก

๒.๓ สิทธิในสถานะคนสัญชาติของรัฐ

ขอให้ตระหนักว่า สิทธิในสถานะคนสัญชาติของรัฐเป็นสิทธิที่สามในกรอบของสิทธิในสัญชาติธรรมชาติของสิทธิที่สามนี้จะเกิดขึ้นเมื่อรัฐเจ้าของสัญชาติได้ “รับรอง (Recognition)” สิทธิที่จะมีสัญชาติของรัฐ และการรับรองของรัฐจะเกิดขึ้นได้ ก็ต่อเมื่อบุคคลผู้เป็นเจ้าของสัญชาติแสดงเจตนาใช้สิทธิในสัญชาตินั้น สิทธิในประการที่สามนี้จึงเป็นเรื่องของสิทธิในการรับรองของรัฐ (Right to State Recognition) ขอให้ตระหนักว่า การรับรองของรัฐเป็นการกระทำทางปกครอง (Administrative Act) เมื่อมนุษย์ผู้ทรงสิทธิมีสิทธิในสัญชาติและประสงค์จะใช้สิทธิในสัญชาติ พวกเขาจะมีสิทธิในการรับรองความเป็นคนสัญชาติของรัฐ ซึ่งหากเจ้าหน้าที่ของรัฐปฏิเสธหน้าที่ที่จะรับรองสิทธิดังกล่าว เจ้าหน้าที่ของรัฐในสถานการณ์นี้ย่อมตกเป็นผู้กระทำผิดกฎหมายอาญารัฐเจ้าพนักงานไม่ปฏิบัติตามกฎหมายที่ตนมีหน้าที่ตามกฎหมาย

ประเด็นแห่งสิทธิในการรับรองสถานะคนสัญชาติมักปรากฏในลำดับต่อมาจากปัญหาการใช้ “สิทธิในเสรีภาพที่จะใช้สัญชาติ” เราพบเสมอว่า บุคคลธรรมดาที่มีสิทธิในสัญชาติอาจไม่ใช้สิทธิในสัญชาตินั้น ทั้งที่บุคคลดังกล่าวมีความรู้ในความเป็นเจ้าของสิทธิดังกล่าว และมีพยานหลักฐานที่จะใช้สิทธิดังกล่าว ในพัฒนาการใหม่ของกฎหมายระหว่างประเทศว่าด้วยสัญชาติ

เราพบบทบัญญัติแห่งกฎหมายระหว่างประเทศลายลักษณ์อักษรที่รับรองสิทธิในเสรีภาพที่จะใช้สัญชาติ อาทิ ในข้อ ๑๕ แห่ง ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ. ๑๙๔๘/พ.ศ. ๒๔๙๑^๖

แต่ในประเทศไทย เราพบบ่อยครั้งว่า มีมนุษย์ผู้อ้างว่าทรงสิทธิในสัญชาติไทยและประสงค์จะใช้สิทธิในสัญชาตินี้ แต่อำเภอหรือเขตหรือเทศบาลซึ่งมีหน้าที่ตามกฎหมายการทะเบียนราษฎรปฏิเสธที่จะรับรองสิทธิในสถานะคนสัญชาติไทยให้แก่ผู้กล่าวอ้างสิทธิ บ่อยครั้ง เจ้าหน้าที่ของรัฐดังกล่าวก็ไม่ยอมที่จะรับคำร้องขอลงรายการสถานะบุคคลหรือเพิ่มชื่อในทะเบียนราษฎรไทยในสถานะคนสัญชาติไทยโดยไม่มีการอธิบายเหตุผล หรือรับคำร้องโดยไม่ยอมลงวันที่รับคำร้อง อันทำให้ผู้กล่าวอ้างสิทธิไม่อาจมีหลักฐานที่จะชี้ว่า เจ้าหน้าที่ของรัฐปฏิบัติหน้าที่อย่างล่าช้าเกินสมควร

๓. ความสับสนแห่งสิทธิในสัญชาติซึ่งประเทศไทยกำลังเผชิญ

สำหรับข้อเท็จจริงในประเทศไทย เราประสบความสำเร็จในการกำหนดสัญชาติของบุคคลในหลายสถานการณ์ ซึ่งในที่นี้ เราอาจหยิบยกปรากฏการณ์ที่สำคัญมาไตร่ตรองกันสัก ๓ ปรากฏการณ์ ดังต่อไปนี้

ปรากฏการณ์แรก ก็คือ เรื่องราวของคนที่มีสิทธิในสัญชาติไทย หรือคนไร้สัญชาติที่มีสิทธิอาศัยในประเทศไทยตามกฎหมายว่าด้วยคนเข้าเมือง แต่กลับถูกบันทึกในทะเบียนราษฎรไทยในสถานะคนสัญชาติของประเทศที่ไม่เคยมีอยู่บนโลก กรณีตัวอย่างก็คือ การที่สำนักทะเบียนอำเภอเชียงดาวบันทึกเมื่อวันที่ ๗ กันยายน พ.ศ. ๒๕๔๗ ว่า นางสาวโหยงมีสัญชาติไทยใหญ่ในทะเบียนบ้านประเภทคนอยู่ถาวร (ท.ร.๑๔) ในสถานะคนต่างด้าวที่มีสิทธิอาศัยถาวร หรือสำนักทะเบียนอำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย บันทึกชื่อเด็กชายนริศ เบญ ซึ่งเกิดที่โรงพยาบาลเชียงรายประชานุเคราะห์ เมื่อวันที่ ๒๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๒ จากนางหมีจีและนายอย่าญ โดยระบุว่าบุคคลทั้งสามเป็นสัญชาติอาข่า

สิ่งที่เราต้องไตร่ตรอง ก็คือ ประเทศไทยใหญ่หรือประเทศอาข่ามีอยู่จริงบนโลกใบนี้จริงหรือ?

แม้เราพยายามเข้าใจว่า เจ้าหน้าที่ของรัฐไทยคงพยายามกรอกข้อมูลลงในแบบฟอร์มที่กำหนดมาโดยทั่วไปสำหรับ “คนมีสัญชาติ” ดังนั้น เมื่อจะต้องนำเอาแบบฟอร์มดังกล่าวมาใช้กับ “คนไร้สัญชาติ” ก็เลยเอาชื่อชาติพันธุ์มาบันทึกเป็นชื่อสัญชาติแทน แต่คนนอกประเทศไทยอาจไม่มีความเข้าใจในระบบราชการไทยดังกล่าวที่มีแนวคิดแบบง่าย ๆ ในเรื่องลักษณะที่สร้างข้อมูลผิด ๆ เราพบว่า ความมั่งง่ายแบบนี้สร้างภาพพจน์ของราชการไทยในลักษณะที่ไม่ดีนัก

^๖ ซึ่งบัญญัติว่า “(๑) บุคคลมีสิทธิในการถือสัญชาติ (๒) การถอนสัญชาติโดยพลการ หรือการปฏิเสธสิทธิที่จะเปลี่ยนสัญชาติของบุคคลใดนั้นจะกระทำมิได้”

เรามักได้ยินคำถามว่า ภาคราชการไทยรู้จักปัญหาความไร้รัฐไร้สัญชาติของมนุษย์หรือไม่? และเราก็พบว่า มีข้าราชการระดับสูงจำนวนหนึ่งไม่ยอมรับความมีอยู่ของปัญหาความไร้สัญชาติของมนุษย์ทั้งที่กฎหมายไทยยอมรับความมีอยู่ของปัญหานี้มาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๑^๗ และกำหนดการจัดการปัญหาการเลือกกฎหมายเพื่อกำหนดความสามารถในการทำนิติกรรมของคนไร้สัญชาติเอาไว้แล้ว^๘

ขอให้สังเกตว่า มายาคติเกี่ยวกับสัญชาติในประเทศไทยในลักษณะนี้จึงเกิดขึ้นแก่คนชาติพันธุ์ดั้งเดิมของสุวรรณภูมิที่ยังไม่ได้รับการรับรองสิทธิในสัญชาติของรัฐใดรัฐหนึ่ง ก็จะถูกบันทึกชื่อเชื้อชาติเป็นชื่อสัญชาติ ทั้งที่พวกเขาอาจจะเป็นคนไร้สัญชาติโดยข้อเท็จจริง กล่าวคือ เป็นคนที่มีสิทธิในสัญชาติไทย แต่ถูกบันทึกเป็นคนต่างด้าวที่มีสัญชาติของประเทศที่ไม่มีอยู่บนโลก จะเห็นว่า การแก้ปัญหาคือการแก้ปัญหาคือในสถานการณ์นี้ไม่จำเป็นต้องใช้วิธีการทางกฎหมายใดๆ เพราะปัญหาเกิดขึ้นจากอคติของผู้รักษาการตามกฎหมาย เมื่ออคติหายไป มายาคติก็จะหายไป เมื่อปัญหาคือการบันทึกผิดทางทะเบียนราษฎร การแก้ปัญหาก็จะต้องทำ ก็คือ การบันทึกชาวเขาดั้งเดิมติดแผ่นดินเป็นคนสัญชาติไทยโดยการเกิดในทะเบียนราษฎรของรัฐไทยเท่านั้นเอง^๙

ปรากฏการณ์ที่สอง ก็คือ เรื่องราวของมนุษย์ที่มีสิทธิในสัญชาติไทยหรือคนไร้สัญชาติที่มีสิทธิอาศัยในประเทศไทยตามกฎหมายว่าด้วยคนเข้าเมือง แต่กลับถูกบันทึกในทะเบียนราษฎรไทยในสถานะคนสัญชาติของรัฐต่างประเทศ ทั้งที่บุคคลดังกล่าวไม่มีสถานะเป็นคนสัญชาติของประเทศดังกล่าว แม้จะเป็นประเทศที่มีอยู่จริงบนโลก แต่บุคคลนั้นไม่เคยถูกรับรองโดยรัฐนั้นเลย กรณีตัวอย่าง ก็คือ กรณีของนายยุทธนา ฝ่ามวัน^{๑๐} ซึ่งเกิดเมื่อวันที่ ๓๑ กรกฎาคม พ.ศ.

^๗ มาตรา ๖ วรรค ๔ แห่ง พ.ร.บ.ว่าด้วยการขัดกันแห่งกฎหมาย พ.ศ. ๒๔๘๑ บัญญัติว่า “สำหรับบุคคลผู้ไร้สัญชาติ ให้ใช้กฎหมายมูลานาของบุคคลนั้นบังคับ ถ้ากฎหมายมูลานาของบุคคลนั้นไม่ปรากฏ ให้ใช้กฎหมายของประเทศซึ่งบุคคลนั้นมีถิ่นที่อยู่บังคับ”

^๘ แม้มาตรา ๑๐ วรรค ๑ แห่ง พ.ร.บ.ว่าด้วยการขัดกันแห่งกฎหมาย พ.ศ. ๒๔๘๑ บัญญัติว่า “ความสามารถและความไร้ความสามารถของบุคคลย่อมเป็นไปตามกฎหมายสัญชาติของบุคคลนั้น” ก็ตาม แต่เมื่อมาตรา ๖ วรรค ๔ บัญญัติถึงกรณีคนไร้สัญชาติดังข้างต้น เราจึงสรุปได้ว่า กฎหมายมูลานาจะถูกนำมาใช้บังคับใช้แทนกฎหมายสัญชาติสำหรับการกำหนดความสามารถในการทำนิติกรรมของคนไร้สัญชาติ ดังนั้น จึงสรุปต่อไปได้ว่า กฎหมายไทยยอมรับสิทธิในสถานะบุคคลตามกฎหมายเอกชนของคนไร้สัญชาติ แม้ยังคงอยู่ในความไร้สัญชาติ มนุษย์ก็ยังคงมีความสามารถที่จะทำนิติสัมพันธ์ตามกฎหมายเอกชนได้

^๙ พันธุ์ทิพย์ กาญจนะจิตรา สายสุนทร, ชาวเขาดั้งเดิมในเขตพื้นที่สูงของประเทศไทย : พวกเขาเป็นคนสัญชาติไทยโดยผลของกฎหมายจริงหรือไม่? บทความอันเป็นผลมาจากการวิจัยและพัฒนาภายใต้โครงการเด็กไร้รัฐ มูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ, เมื่อวันที่ ๑๓ เมษายน ๒๕๔๘, นำเสนอต่อที่ประชุมคณะกรรมการติดตามและประสานงานตามสั่งการของนายกรัฐมนตรีเมื่อวันที่ ๑๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๔๘

http://www.archanwell.org/autopage/show_page.php?t=1&s_id=130&d_id=130

^{๑๐} นายยุทธนา ฝ่ามวัน เป็นอดีตนักเรียนที่จบมัธยมปลายจากจังหวัดสกลนคร และสอบเข้ามหาวิทยาลัยติดคณะแพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย แต่ถูกปฏิเสธสิทธิที่จะเข้าศึกษาเมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๗ โดยอ้างว่า เป็นคนที่ไม่ใช่สัญชาติไทย

๒๕๒๘ ณ โรงพยาบาลอุดรธานี ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี จากบิดาที่มีเชื้อสายเวียดนามซึ่งเกิดที่จังหวัดสกลนคร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๓ และมารดาที่มีเชื้อสายเวียดนามซึ่งเกิดที่ตำบลสว่างแดนดิน อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๒ ซึ่งข้อเท็จจริงดังกล่าวนี้หมายความว่า นายยุทธนา ผำวันย่อมมีสิทธิในสัญชาติไทย^{๑๑} แต่กลับถูกอำเภอสว่างแดนดินบันทึกในทะเบียนคนอยู่ชั่วคราว (ท.ร.๑๓) ในสถานะคนสัญชาติเวียดนาม ทั้งที่นายยุทธนาได้มีชื่อปรากฏอยู่ในทะเบียนราษฎรของรัฐเวียดนามแต่อย่างใด คำถาม ณ จุดนี้ ก็คือ อำเภอรอของประเทศไทยมีอำนาจที่จะกำหนดสิทธิในสัญชาติเวียดนามได้เองหรือไม่?

จะเห็นว่า สถานการณ์ที่เกิดขึ้นนี้ทำให้นายยุทธนาตกอยู่ในความไร้สัญชาติโดยข้อเท็จจริงเช่นกัน เราแก้ไขปัญหาก็แก่นายยุทธนา ผำวันได้ใน พ.ศ. ๒๕๔๗ โดยการที่อำเภอสว่างแดนดินยอมรับบันทึกชื่อของนายยุทธนาในทะเบียนบ้านคนอยู่ถาวร (ท.ร.๑๔) ในสถานะคนสัญชาติไทย ทั้งนี้ เพราะเขามีสิทธิในสัญชาติไทยโดยการเกิด^{๑๒} และเขาก็อยากใช้สิทธินี้ อำเภอสว่างแดนดินจึงมีหน้าที่ที่จะรับรองสิทธิในสัญชาติไทยของเขามาตั้งแต่เกิดแล้ว การเย้ยหยันสิทธิของเขาใน พ.ศ. ๒๕๔๗ ก็ไม่อาจหมายความว่า เขาพึงได้สิทธิในสัญชาติไทย แม้ในปัจจุบัน เราพบว่า มายาคติในลักษณะนี้ก็ยังคงปรากฏอยู่ในประเทศไทยอยู่อีกไม่น้อย

^{๑๑} พันธุ์ทิพย์ กาญจนะจิตรา สายสุนทร, *ความเห็นทางกฎหมายเกี่ยวกับสัญชาติไทยของนายยุทธนา ผำวัน*, *ความเห็นอันเป็นผลมาจากการวิจัยและพัฒนาภายใต้โครงการวิจัยเรื่องการปรากฏตัวของคนไร้สัญชาติและคนไร้รัฐในประเทศไทย : แนวคิดและมาตรการในการจัดการปัญหาที่ซับซ้อนด้วยกฎหมายระหว่างประเทศ*, เสนอต่อสาธารณะ เมื่อวันที่ ๑๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๗

http://www.archanwell.org/autopage/show_page.php?t=1&s_id=115&d_id=115

^{๑๒} นายยุทธนา ผำวัน ได้สัญชาติไทยโดยการเกิดโดยหลักดินแดน ตามมาตรา ๗ (๓) แห่ง พระราชบัญญัติสัญชาติ พ.ศ. ๒๕๐๘ เพราะ (๑) เกิดในประเทศไทย (๒) ไม่ตกอยู่ภายใต้มาตรา ๘ แห่ง พ.ร.บ.สัญชาติ พ.ศ. ๒๕๐๘ เพราะไม่มีบิดาหรือมารดาต่างด้าวที่มีเอกสิทธิ์และความสัมพันธ์ตามกฎหมายระหว่างประเทศ และ (๓) ไม่ตกอยู่ภายใต้ข้อ ๒ แห่ง ประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ ๓๓๗ ลงวันที่ ๑๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๕ เนื่องจากปรากฏมีมารดาเป็นผู้เกิดในประเทศไทย มีผู้ใช้ที่เข้ามาในราชอาณาจักรไทยโดยไม่ได้รับอนุญาตตามกฎหมายว่าด้วยคนเข้าเมือง ทั้งนี้ ไม่ปรากฏมีบิดาที่ซับซ้อนด้วยกฎหมาย นอกจากนั้น ในวันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๓๕ นายยุทธนา ผำวัน ไม่ตกอยู่ภายใต้มาตรา ๗ ทวิ วรรค ๑ แห่ง พระราชบัญญัติสัญชาติ พ.ศ. ๒๕๐๘ ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดย พ.ร.บ. สัญชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ เพราะ (๑) เกิดในประเทศไทย และ (๒) บิดาและมารดาเป็นคนต่างด้าวที่เกิดในประเทศไทย ดังนั้น นายยุทธนา ผำวันจึงไม่เสียสัญชาติไทยโดยผลของมาตรา ๑๑ วรรค ๑ แห่ง พ.ร.บ. สัญชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ดังนั้น นายยุทธนา ผำวันจึงมีสัญชาติไทยโดยการเกิดโดยหลักดินแดน กล่าวคือ ตั้งแต่เกิด และโดยผลอัตโนมัติของกฎหมาย ไม่จำเป็นต้องมีคำสั่งของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยให้ได้รับสัญชาติไทย

เราคงไม่ลืมว่า มายาคติในลักษณะที่เกิดแก่นายยุทธนา ผ่านวัน ได้เกิดแก่เด็กชายหม่องทองดี^{๑๓} อีกด้วย เราจะเห็นว่า เด็กชายผู้นี้เกิดเมื่อวันที่ ๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๐ ณ บ้านต้นโชค หมู่ที่ ๕ ตำบลหนองบัว อำเภอไชยปราการ จังหวัดเชียงใหม่ จากนายย่นและนางมอย ซึ่งเป็นคนชาติพันธุ์ไทใหญ่ซึ่งเกิดและอาศัยอยู่ ณ บ้านน้ำจาง ในรัฐฉาน และต่อมาใน พ.ศ. ๒๕๓๘ อพยพหนีภัยการสู้รบจากรัฐฉานเข้ามาอาศัยที่จังหวัดเชียงใหม่ เด็กชายหม่องไม่มีสิทธิในสัญชาติไทย แต่ความเป็นไปได้ที่จะพิสูจน์สัญชาติพม่าก็ยังทำไม่ได้ เพราะบิดาและมารดาที่ยังไม่อาจได้รับการยอมรับสถานะคนสัญชาติพม่า เด็กชายหม่องจึงตกเป็นคนไร้สัญชาติโดยผลของกฎหมาย^{๑๔} แต่เราก็พบว่า อำเภอสันทรายได้บันทึกเด็กชายหม่องเมื่อวันที่ ๑๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๔๗ ในทะเบียนประวัติตามกฎหมายการทะเบียนราษฎรไทย^{๑๕} ในสถานะคนสัญชาติพม่า ทั้งที่เขาไม่เคยถูกแจ้งเกิดในทะเบียนราษฎรของรัฐพม่าในสถานะคนสัญชาติพม่า คำถามจึงย้อนกลับมาอีกครั้งว่า อำเภอของรัฐไทยมีอำนาจที่จะกำหนดสิทธิในสัญชาติพม่าได้เองหรือ?

ปรากฏการณ์ที่สาม ก็คือ เรื่องราวของมนุษย์ที่มีสิทธิในสองสัญชาติ ซึ่งสัญชาติหนึ่งก็คือสัญชาติไทย แต่เมื่อพวกเขาจะมาใช้สิทธิในสัญชาติไทย กลับถูกปฏิเสธที่จะบันทึกชื่อเขาในทะเบียนราษฎรไทยในสถานะคนสัญชาติไทย กรณีตัวอย่าง ก็คือ กรณีของนายมาทเธียส คาร์ล ดอร์ช (Matthias Karl Dorsch)^{๑๖} ซึ่งเกิดที่เมืองออฟเฟินบาค อัม ไมน์ (Offenbach am Main) เมื่อวันที่ ๑๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๖ จากบิดาที่มีชื่อว่า “เคาส์ ไฮน์ริค ดอร์ช (Klaus Heinrich Dorsch)” และจากมารดาที่มีชื่อว่า “เคเซอร์ (Kesorn)” ซึ่งมีนามสกุลก่อนการสมรสว่า “สุทธสร (Suttsorn)” แต่มีนามสกุลหลังการสมรสว่า “ดอร์ช (Dorsch)” เขามีสิทธิในสองสัญชาติ กล่าวคือ สัญชาติ

^{๑๓} พันธุ์ทิพย์ กาญจนะจิตรา สายสุนทร, เด็กชายหม่อง ทองดี : จากคนไร้รัฐที่เกิดในรัฐฉาน ประเทศพม่า สู่นักไร้สัญชาติในทะเบียนราษฎรประเภททะเบียนประวัติของประเทศไทย, งานเขียนเรียบเรียงจากข้อสอบในวิชากฎหมายระหว่างประเทศระดับปริญญาตรีเพื่อประกอบการศึกษาต่อไป, เมื่อวันที่อาทิตย์ที่ ๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๒

<http://learners.in.th/blog/notes-of-archanwell-on-private-internationalLaw/308247>

<http://gotoknow.org/blog/people-management/311648>

^{๑๔} พันธุ์ทิพย์ กาญจนะจิตรา สายสุนทร, เด็กชายหม่อง ทองดี เป็นคนสัญชาติพม่าหรือเป็นคนไร้สัญชาติกันแน่???, เมื่อวันที่ ๓ กันยายน พ.ศ. ๒๕๕๒, เผยแพร่ในมติชนรายวันเมื่อวันที่ ๖ กันยายน พ.ศ. ๒๕๕๒

http://www.archanwell.org/autopage/show_page.php?t=1&s_id=471&d_id=471

^{๑๕} อันได้แก่ ทะเบียนประวัติของคนต่างด้าวที่ได้รับอนุญาตให้อยู่ในราชอาณาจักรเป็นกรณีพิเศษ ซึ่งมักเรียกกันย่อๆ ว่า ท.ร.๓๘/๑ เป็นทะเบียนประวัติที่ออกให้แก่คนไร้รัฐจากพม่าหรือลาวหรือกัมพูชาที่อาสาขึ้นทะเบียนแรงงานต่างด้าวตามนโยบายพิเศษของรัฐบาลไทย อันทำให้ความเป็นคนไร้รัฐสิ้นสุดลงเมื่อได้รับการบันทึกใน ท.ร.๓๘/๑ และความเป็นคนต่างด้าวที่ไม่มีสิทธิอาศัยในประเทศไทยสิ้นสุดลงเมื่อได้ร้องขอใบอนุญาตทำงานตามกฎหมายว่าด้วยการทำงานของคนต่างด้าว นอกจากนั้น ความเป็นคนต่างด้าวที่ไม่มีสิทธิเข้ามาในประเทศไทยก็จะสิ้นสุดลงเมื่อได้รับการพิสูจน์สัญชาติกับประเทศต้นทางจนได้รับการรับรองสิทธิในสถานะคนสัญชาติของประเทศต้นทาง

^{๑๖} พันธุ์ทิพย์ กาญจนะจิตรา สายสุนทร, กรณีศึกษานายมาทเธียสหรือมัทเธียส ดอร์ช : จากคนต่างด้าวที่เกิดในประเทศเยอรมันเมื่อวันที่ ๑๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๖ จากมารดาสัญชาติไทยและบิดาตามข้อกฎหมายสัญชาติเยอรมัน สู่คนสัญชาติไทยโดยหลักสืบสายโลหิตจากมารดาตั้งแต่วันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๓๕, ความเห็นทางกฎหมายเพื่อทำความเข้าใจกับนายทะเบียนราษฎรไทยที่เกี่ยวข้อง, เมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๑๕ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๓

เยอรมันและสัญชาติไทย บุพการีร้องขอให้มีการบันทึกชื่อของเขาในทะเบียนราษฎรของรัฐเยอรมัน ในสถานะคนสัญชาติเยอรมันในทันทีหลังการเกิดของเขา ต่อมาครอบครัวของเขาย้ายมาอาศัยอยู่ในประเทศไทย ใน พ.ศ. ๒๕๕๒ เขาจึงต้องการจะใช้สิทธิในสัญชาติไทยโดยหลักสืบสายโลหิตจากมารดา แต่มายาคติที่เขาถือหนังสือเดินทางของคนสัญชาติเยอรมันก็ทำให้เจ้าหน้าที่ของรัฐที่ทำหน้าที่นายทะเบียนราษฎรของรัฐไทยมีความลังเลอยู่บ้างในการบันทึกชื่อของเขาในทะเบียนบ้าน คนอยู่ถาวรในสถานะคนสัญชาติไทย ความยากลำบากในลักษณะเดียวกันก็เกิดแก่นางนาฬิสา ทรอย^{๑๗} ซึ่งเกิดที่โรงพยาบาลเซนต์ แมรี ประเทศสหรัฐอเมริกา เมื่อวันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๐๙ จากนางสมมาตร ทรอย คนสัญชาติไทย และนายแฟรงค์ ทรอย คนสัญชาติอเมริกัน ในขณะที่เกิด บุพการีไม่ได้แจ้งการเกิดของนาฬิสาในทะเบียนราษฎรของรัฐไทย มีเพียงการแจ้งการเกิดของนาฬิสาในทะเบียนราษฎรของสหรัฐอเมริกาเท่านั้น แต่ใน พ.ศ. ๒๕๕๓ นาฬิสาประสงค์ที่จะใช้สิทธิในสัญชาติไทยโดยหลักสืบสายโลหิตจากมารดาเช่นกัน แม้จะมีความลังเลของเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ทำหน้าที่นายทะเบียนราษฎรของรัฐไทย ทั้งมาทเธียสและนาฬิสาก็บรรลุที่จะได้รับการรับรองสิทธิในสถานะคนสัญชาติไทยในทะเบียนราษฎรของรัฐไทยในที่สุด มายาคติในปรากฏการณ์ที่สามนี้ไม่มีความรุนแรงมากเท่าที่เป็นอยู่ในสองปรากฏการณ์แรก อดีเกี่ยวกับคนสองสัญชาติในประเทศไทยอาจมีอยู่มากในช่วงยี่สิบปีก่อน แต่ในช่วงเวลาปัจจุบันซึ่งโลกาภิวัตน์ได้กลายเป็นปรากฏการณ์ธรรมดา อดีในสังคมไทยในเรื่องสองสัญชาติก็ลดลงเรื่อย ๆ แต่ก็ยังมีความยากลำบากอยู่บ้างสำหรับผู้ทรงสิทธิในสัญชาติในวินาทีที่ร้องขอการรับรองสถานะคนสัญชาติไทยในทะเบียนราษฎรของรัฐไทย^{๑๘}

^{๑๗} พันธุ์ทิพย์ กาญจนะจิตรา สายสุนทร, กรณีศึกษานางสาวนาฬิสา ทรอย : สิทธิในสัญชาติไทยของบุตรที่เกิดนอกประเทศไทย ก่อนวันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๓๕ ของหญิงไทยและชายต่างด้าว, ความเห็นทางกฎหมายเพื่อทำความเข้าใจกับ นายทะเบียนราษฎรไทยที่เกี่ยวข้อง, เมื่อวันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๓
<http://learners.in.th/blog/archanwell-right2nationality/360180>
http://www.archanwell.org/autopage/show_page.php?t=1&s_id=507&d_id=506

^{๑๘} พันธุ์ทิพย์ กาญจนะจิตรา สายสุนทร, ถือหลายสัญชาติ : เป็นภัยต่อรัฐจริงหรือ? ผิดกฎหมายจริงหรือ?, เผยแพร่ใน มติชนรายวันเมื่อวันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๔๘ ปีที่ ๒๘ ฉบับที่ ๙๘๓๖
http://www.archanwell.org/autopage/show_page.php?t=1&s_id=120&d_id=120
 พันธุ์ทิพย์ กาญจนะจิตรา สายสุนทร, คนสองสัญชาติคนสองทะเบียนราษฎร : ความเป็นจริงที่ปฏิเสธไม่ได้สำหรับ รัฐไทย, โครงการศึกษาปัญหาคนสองสัญชาติในประเทศไทย คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, เริ่มเขียนวันเสาร์ ที่ ๒๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๔๙, เขียนเสร็จวันศุกร์ที่ ๑๓ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๐, เผยแพร่ในมติชนเมื่อวันที่ ๒๑ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๐ ปีที่ ๓๐ ฉบับที่ ๑๐๖๓๓
http://www.archanwell.org/autopage/show_page.php?t=1&s_id=365&d_id=364
<http://www.midnightuniv.org/forum/index.php/topic.1596.0.html>
 พันธุ์ทิพย์ กาญจนะจิตรา สายสุนทร, กม.ไทยห้ามคนไทยถือสองสัญชาติจริงไหม?? เด็กลูกครึ่งต้องเลือกสัญชาติเมื่อ อายุ ๒๐ ปีจริงหรือ??, เมื่อวันที่ ๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๒
<http://gotoknow.org/blog/people-management/259492>

๔. โดยทฤษฎีแห่งความเป็นจริง คนสัญชาติไทยคือใครกัน?

ความจริงเกี่ยวกับสิทธิในสัญชาติไทยมีลักษณะที่อาจคาดการณ์ได้ด้วยตรรกวิทยา จึงมีความเป็นไปได้ที่จะสร้าง “ทฤษฎีว่าด้วยคนที่มีสิทธิในสัญชาติไทย” ซึ่งเราพบว่า โดยข้อเท็จจริงที่เกิดซ้ำซากในโลกแห่งความเป็นจริง คนที่มีสิทธิในสัญชาติไทยน่าจะมีอยู่ ๕ ประเภท กล่าวคือ

๔.๑ คนที่ “มี” สิทธิในสัญชาติไทย “และ” ได้ใช้สิทธิแล้ว “และ” รัฐไทยรับรองการใช้สิทธิแล้ว

จะเห็นว่า เมื่อมนุษย์ผู้หนึ่งได้รับการรับรองจากรัฐไทยในฐานะคนสัญชาติไทย มนุษย์ผู้นั้นย่อมได้รับเอกสารที่แสดงสิทธิดังกล่าว ๓ ประเภทเป็นอย่างน้อย กล่าวคือ (๑) สูติบัตรประเภท ท.ร.๑ หรือ ท.ร.๒ ย่อมแสดงถึงคนเกิดที่มีสิทธิที่จะมีสัญชาติไทย (๒) ทะเบียนบ้านคนอยู่ถาวร (ท.ร.๑๔) ย่อมแสดงถึงคนอยู่ที่มีสิทธิที่จะมีสัญชาติไทย เจ้าหน้าที่ของรัฐผู้รักษาการตาม พ.ร.บ. การทะเบียนราษฎร ย่อมจะต้องออก “สำเนาทะเบียนบ้าน” ซึ่งเป็นคู่ฉบับอันมีข้อมูลเดียวกันกับที่ปรากฏในฐานข้อมูลของรัฐไทย และ (๓) “บัตรประชาชน” ซึ่งเป็นไปตาม พ.ร.บ.บัตรประชาชน พ.ศ. ๒๕๒๖ ที่กำหนดอำนาจหน้าที่ฝ่ายบริหารของรัฐไทยให้ออกบัตรประจำตัวบุคคลให้แก่คนสัญชาติไทย นอกจากนั้น แม้ไม่มีกฎหมายลายลักษณ์อักษรที่ชัดเจน แต่ด้วยนิติประเพณีไทยในเรื่องการออกหนังสือหรือเอกสารเดินทางสำหรับราษฎรไทยที่รักษาการโดยกระทรวงการต่างประเทศไทย มนุษย์ที่มีสิทธิในสัญชาติไทยก็จะได้รับการออก “หนังสือเดินทาง (Passport) ตามกฎหมายไทย” หากมนุษย์นั้นได้รับการรับรองแล้วในทะเบียนราษฎรไทยว่า บุคคลธรรมดา ดังกล่าวนั้นมีสถานะเป็นคนสัญชาติไทย การออกเอกสารนี้เป็นหน้าที่ของกรมการกงสุล กระทรวงการต่างประเทศ

ดังนั้น เมื่อเด็กชายขอขอมสิทธิในสัญชาติไทยเพราะมารดาเป็นคนสัญชาติไทย และบุพการีก็เลือกที่จะให้ขอขอมแจ้งการเกิดในสถานะคนสัญชาติไทยในทะเบียนราษฎรไทย รัฐไทยก็ต้องยอมรับรับรองสิทธิในสถานะคนสัญชาติไทยให้แก่เขา ทั้งนี้ไม่ว่าอย่างว่า เขาเกิดบนดินแดนของประเทศพม่าและมีบิดาที่ชอบด้วยกฎหมายเป็นคนสัญชาติพม่า จุดเกาะเกี่ยวที่แท้จริงกับประเทศพม่าที่เขา มีคู่ขนานกับประเทศไทยไม่ทำให้เขาเสียสิทธิในสัญชาติไทย

ขอให้ตระหนักว่า เขาอาจจะใช้สิทธิที่จะขอการรับรองสิทธิในสถานะคนสัญชาติพม่าด้วยก็ได้ หากกฎหมายสัญชาติพม่ายอมรับให้คนชาติของตนถือสองสัญชาติ^{๑๔} หรือเขาอาจจะเลือกที่จะสละสัญชาติไทยเพื่อไปใช้สิทธิในสัญชาติพม่าหรือสัญชาติของรัฐที่สามก็เป็นได้

^{๑๔} แต่ดังที่เราทราบว่า ในปัจจุบัน กฎหมายสัญชาติพม่ายังไม่ยอมรับให้คนที่ใช้สิทธิในสัญชาติพม่า ยังคงมีสิทธิในสัญชาติอื่นควบคู่ไปด้วย

โปรดอย่าลืมว่า เรื่องของสัญชาตินั้นก็เป็นเสรีภาพที่มนุษย์จะเลือกกำหนดได้ด้วยตนเอง แต่อย่างไรก็ตาม กฎหมายมิได้ยอมรับให้มนุษย์ใช้เสรีภาพจนทำให้ตนตกเป็นคนไร้สัญชาติยอมทำไม่ได้

๔.๒ คนที่ “มี” สิทธิในสัญชาติไทย “แต่” ยังไม่ได้ใช้สิทธินี้เลย “ดังนั้น” รัฐไทย “จึงยังไม่มีโอกาส รับรองการใช้สิทธินี้เลยเช่นกัน

คนที่มิสิทธิในสัญชาติไทยในลักษณะนี้อาจจะแจ้งการเกิดในทะเบียนราษฎรไทยของรัฐไทยหรือไม่ก็ได้ แต่เขาก็อาจไม่ยอมใช้สิทธิที่จะขอการรับรองจากรัฐในฐานะคนสัญชาติไทย เขาจึงไม่มีชื่อในทะเบียนราษฎรไทยในฐานะคนสัญชาติไทย เขาจึงไม่มีบัตรประชาชน เขาจึงไม่อาจถือหนังสือเดินทาง ที่ระบุสถานะคนสัญชาติไทย ที่ออกโดยกรมการกงสุลไทย แต่ในทางกลับกัน เขาจะปรากฏตัวในทะเบียนราษฎรของรัฐต่างประเทศ และถือเอกสารรับรองตัวบุคคลโดยรัฐต่างประเทศ เมื่อเขาเข้ามาในประเทศไทย เขาจึงถูกถือเป็น “คนต่างด้าว” กล่าวคือ “คนไม่มีสัญชาติไทย” โดยเจ้าหน้าที่ของรัฐไทย^{๒๐} แต่อย่างไรก็ตาม เราคงปฏิเสธมิได้ว่า เขามีสิทธิในสัญชาติไทย ตราบเท่าที่เขายังไม่เสียสิทธินี้ เขาย่อมจะกลับใจมาใช้สิทธิในสัญชาติไทยเมื่อใดก็ได้ และเมื่อเขาต้องการใช้สิทธิในสัญชาติไทย เจ้าหน้าที่ของรัฐไทยผู้รักษาการตามกฎหมายการทะเบียนราษฎรย่อมไม่อาจปฏิเสธที่จะบันทึกชื่อของเขาในทะเบียนบ้านคนอยู่ถาวร (ท.ร.๑๔) ในฐานะคนสัญชาติไทย และเจ้าหน้าที่ของรัฐไทยผู้รักษาการตามกฎหมายว่าด้วยบัตรประชาชนย่อมไม่อาจปฏิเสธที่จะออกบัตรประชาชนให้แก่เขา นอกจากนั้น กรมการกงสุลไทยก็ย่อมไม่อาจจะปฏิเสธที่จะออกหนังสือเดินทางให้แก่เขา

จะเห็นว่า แม้เด็กชายไล่อ้นตามข้อเท็จจริงข้างต้นจะไม่ใช้สิทธิในสัญชาติไทย แต่ไปใช้สิทธิในสัญชาติอเมริกันซึ่งเป็นสิทธิในสัญชาติโดยหลักดินแดนเพราะเกิดในประเทศสหรัฐอเมริกา และเพราะบิดาที่ชอบด้วยกฎหมายเป็นคนสัญชาติอเมริกัน แต่เราก็ปฏิเสธมิได้ว่า ไล่อ้นมีสิทธิในสัญชาติไทยโดยหลักสืบสายโลหิตจากมารดา เพราะมารดาของเขาเป็นคนสัญชาติไทย หรือในกรณีของนายมาทเธียสและนางนาลิสาในข้อเท็จจริงที่ผ่านมา แม้บุคคลทั้งสองมิได้ใช้สิทธิในสัญชาติไทยในทันทีที่เกิด แต่ไปใช้สิทธิในสัญชาติของรัฐต่างประเทศเจ้าของสัญชาติของบิดาและเจ้าของดินแดนที่เกิด แต่ในปัจจุบัน เมื่อเขาทั้งสองต้องการที่จะใช้สิทธิในสัญชาติไทย เจ้าหน้าที่ของรัฐไทยก็จะต้องรับรองสิทธิในฐานะคนสัญชาติไทยโดยพลัน

^{๒๐} ทั้งนี้ เป็นไปตามมาตรา ๕๗ วรรค ๑ แห่ง พ.ร.บ.คนเข้าเมือง พ.ศ. ๒๕๒๒ ซึ่งบัญญัติว่า “เพื่อประโยชน์แห่งพระราชบัญญัตินี้ ผู้ใดอ้างว่าเป็นคนมีสัญชาติไทย ถ้าไม่ปรากฏหลักฐานอันเพียงพอที่พนักงานเจ้าหน้าที่จะเชื่อถือว่าเป็นคนมีสัญชาติไทย ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้นั้นเป็นคนต่างด้าวจนกว่าผู้นั้นจะพิสูจน์ได้ว่า ตนมีสัญชาติไทย”

๔.๓ คนที่ “มี” สิทธิในสัญชาติไทย “แม่” พยายามใช้สิทธินี้ “แต่” รัฐไทยยังไม่มีการกระทำทางปกครองใดๆ เพื่อรับรองการใช้สิทธินี้เลยเช่นกัน

คนที่มีสิทธิในสัญชาติไทยในลักษณะนี้อาจจะแจ้งการเกิดในทะเบียนราษฎรไทยของรัฐไทยหรือไม่ก็ได้ แต่ที่ชัดเจนก็คือ เขาประสงค์ที่จะใช้สิทธิในสัญชาติไทย แต่อย่างไรก็ตาม สิ่งที่คนในสถานการณ์นี้เผชิญ ก็คือ เจ้าหน้าที่ของรัฐไทยที่รักษาการตามกฎหมายการทะเบียนราษฎรยังไม่ยอมรับสิทธิในสถานะบุคคลให้แก่ผู้ที่กล่าวอ้างสิทธิ บุคคลในสถานการณ์นี้จึงยังไม่มีชื่อในทะเบียนราษฎรไทยในสถานะคนสัญชาติไทย เขาจึงยังไม่มี “บัตรประชาชน” เขาจึงยังไม่มีหนังสือเดินทางที่ออกโดยกรมการกงสุลไทย แต่ในทางกลับกัน เขาจะปรากฏตัวในทะเบียนราษฎรของรัฐต่างประเทศและถือเอกสารรับรองตัวบุคคลโดยรัฐต่างประเทศหรือไม่ก็ได้ หรือเขาอาจจะกำลังประสบปัญหาความไร้รัฐไร้สัญชาติก็เป็นได้ ขอให้ตระหนักว่า เขาจึงถูกถือเป็น “คนต่างด้าว” กล่าวคือ “คนไม่มีสัญชาติไทย” โดยเจ้าหน้าที่ของรัฐไทย^{๒๑} และเมื่อฟังไม่ได้ว่า เขาได้รับอนุญาตให้มีสิทธิเข้ามาและอาศัยในประเทศไทยตามกฎหมายคนเข้าเมือง เขาก็จะมีสถานะเป็นคนผิดกฎหมายคนเข้าเมือง^{๒๒}

กรณีตัวอย่างของคนที่มีสิทธิในสัญชาติไทยในกรณีนี้ ก็คือ กรณีของนายประสิทธิ์หรือน้อย จำปาขาว^{๒๓} เกิดเมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๒๕ ที่บ้านขอนแก่น แขวงจำปาศักดิ์ ประเทศลาว จากนั้นไปอาศัยอยู่ที่บ้านหนองบัว จังหวัดขอนแก่น ซึ่งเป็นคนสัญชาติไทยซึ่งมีชื่อในทะเบียนบ้านคนอยู่ถาวร (ท.ร.๑๔) ตามกฎหมายไทย และนางสายสมร ซึ่งมีสิทธิในสัญชาติลาว แต่ยังไม่ได้รับการรับรองสิทธิในสถานะคนสัญชาติลาวในทะเบียนราษฎรของรัฐลาว ส่วนนายประสิทธิ์เองก็ไม่ได้มีการแจ้งการเกิดทั้งในทะเบียนราษฎรของทั้งรัฐไทยและรัฐลาว เขาจึงประสบความไร้รัฐไร้สัญชาติ

ใน พ.ศ. ๒๕๓๖ บุคคลทั้งสามเดินทางกลับมามาอาศัย ณ บ้านบะโฮ ตำบลห้วยยาง อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี ประเทศไทย นายประสิทธิ์พยายามจะร้องขอใช้สิทธิในสัญชาติไทยโดยหลักสืบสายโลหิตจากบิดา แต่กฎหมายสัญชาติไทยในขณะที่เขาเกิดไม่ยอมรับให้สิทธิ

^{๒๑} ทั้งนี้ เป็นไปตามมาตรา ๕๗ วรรค ๑ แห่ง พ.ร.บ.คนเข้าเมือง พ.ศ. ๒๕๒๒ เช่นกัน

^{๒๒} ทั้งนี้ เป็นไปตามมาตรา ๕๘ แห่ง พ.ร.บ.คนเข้าเมือง พ.ศ. ๒๕๒๒ ซึ่งบัญญัติว่า “คนต่างด้าวผู้ใดไม่มีหลักฐานการเข้ามาในราชอาณาจักรโดยถูกต้องตามมาตรา ๑๒ (๑) หรือไม่มีใบสำคัญถิ่นที่อยู่ตามพระราชบัญญัตินี้ และทั้งไม่มีใบสำคัญประจำตัวตามกฎหมายว่าด้วยการทะเบียนคนต่างด้าว ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าคนต่างด้าวผู้นั้นเข้ามาในราชอาณาจักรโดยฝ่าฝืนพระราชบัญญัตินี้”

^{๒๓} ดร.ไพศาลพานิชย์กุล, บันทึกเส้นทาง ตาม‘ลูกพ่อไทย’ กลับเข้าทะเบียนราษฎร (ตอน ๑)-ม.๗ วรรคสอง พ.ร.บ.สัญชาติ (ฉบับที่ ๔) พ.ศ. ๒๕๕๑, เมื่อวันที่ ๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๒, เพิ่มเติมวันที่ ๘ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๓ <http://www.gotoknow.org/blog/new-act/325855>

ดร.ไพศาลพานิชย์กุล, บันทึกเส้นทาง ตาม‘ลูกพ่อไทย’ กลับเข้าทะเบียนราษฎร (ตอน ๒)-ม.๗ วรรคสอง พ.ร.บ.สัญชาติ (ฉบับที่ ๔) พ.ศ. ๒๕๕๑, เมื่อวันที่ ๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๒, เพิ่มเติมวันที่ ๘ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๓ <http://www.gotoknow.org/blog/new-act/325924>

ในสัญชาติไทยโดยหลักสืบสายโลหิตจากบิดาแก่บุตรนอกสมรสของบิดาสัญชาติไทยที่เกิดนอกประเทศไทยจากมารดาต่างด้าว

ใน พ.ศ. ๒๕๔๗ นางสาวสมรและนายประสิทธิ์จึงไปแสดงตนขอขึ้นทะเบียนแรงงานต่างด้าวเพื่อที่จะได้รับการบันทึกชื่อบุคคลในทะเบียนประวัติตามกฎหมายการทะเบียนราษฎรไทย อันทำให้บุคคลทั้งสองถูกบันทึกใน พ.ร.๓๘/๑ อันทำให้ปัญหาความไร้รัฐสิ้นสุดลง เหลือเพียงปัญหาความไร้สัญชาติ บุคคลทั้งสองจึงมีสถานะเป็นราษฎรประเภทคนไร้สัญชาติในทะเบียนประวัติตามกฎหมายการทะเบียนราษฎรไทย

ในวันที่ ๒๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๑ สภานิติบัญญัติแห่งชาติปฏิรูปกฎหมายว่าด้วยสิทธิในสถานะบุคคลตามกฎหมายสัญชาติ โดยการยอมรับให้สิทธิในสัญชาติไทยโดยหลักสืบสายโลหิตจากบิดาแก่บุตรของบิดานอกสมรสสัญชาติไทย และการยอมรับครั้งนี้มีผลย้อนหลังให้กับบุคคลที่เกิดก่อนการปฏิรูปกฎหมายอีกด้วย^{๒๔} แต่ด้วยความล่าช้าในการกำหนดวิธีการพิสูจน์สัมพันธภาพระหว่างบุตรและบิดานอกสมรสสัญชาติไทยตามที่กฎหมายกำหนด นายประสิทธิ์จึงเพิ่งจะยื่นคำร้องขอพิสูจน์สิทธิในสัญชาติไทยโดยหลักสืบสายโลหิตจากบิดาในวันที่ ๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๔ ทั้งที่เขามีหนังสือรับรองการตรวจ DNA ซึ่งแสดงว่า เขาเป็นบุตรที่แท้จริงของนายไสวคนสัญชาติไทย อีกทั้งยังมีพยานบุคคลที่น่าเชื่อถือจำนวนมาก ณ เวลาที่เขียนบทความนี้ (๑๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๔) นายประสิทธิ์ก็มีสถานะเป็นคนที่มิสิทธิในสัญชาติไทยซึ่งประสงค์ที่จะใช้สิทธิในสัญชาติไทย แต่อำเภอโขงเจียมยังไม่รับรองสิทธิในสถานะคนสัญชาติไทยโดยหลักสืบสายโลหิตจากบิดาให้แก่เขา เขายังถูกถือเป็นคนต่างด้าวใน พ.ร.๓๘/๑ เท่านั้นเอง แต่อย่างไรก็ตามหากอำเภอโขงเจียมไม่ยอมรับรองภายในระยะเวลาอันสมควร นายประสิทธิ์ก็ใช้สิทธิฟ้องอำเภอตั้งกล่าวต่อศาลปกครองได้ เราหวังว่า สภาวะคนต่างด้าวเทียมของเขาจะสิ้นสุดลงในไม่ช้า

๔.๔ คนที่ “มี” สิทธิในสัญชาติไทย “แต่” ยังไม่ตระหนักว่ามีความจำเป็นที่มนุษย์สัญชาติไทยจะต้องใช้สิทธินี้ “แต่” รัฐไทยยังไม่มีกรกระทำทางปกครองใดๆ เพื่อรับรองการใช้สิทธินี้เลยเช่นกัน

คนที่มิสิทธิในสัญชาติไทยในลักษณะนี้ ก็คือ คนในพื้นที่ห่างไกลที่ไม่มีความรู้ความเข้าใจในวัฒนธรรมเมือง ไม่รู้จักคำว่า “สัญชาติ” หรือไม่เข้าใจความสำคัญของคำว่า “สัญชาติ” ในปัจจุบัน

^{๒๔} มาตรา ๒๑ แห่ง พ.ร.บ.สัญชาติ (ฉบับที่ ๔) พ.ศ. ๒๕๕๑ ซึ่งบัญญัติว่า “บทบัญญัติวรรคสองของมาตรา ๗ แห่งพระราชบัญญัติสัญชาติ พ.ศ. ๒๕๐๘ ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัตินี้ ให้มีผลใช้บังคับกับผู้เกิดก่อนวันที่พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับด้วย” และมาตรา ๗ วรรค ๒ แห่ง พ.ร.บ.สัญชาติ พ.ศ. ๒๕๐๘ ซึ่งถูกแก้ไขและเพิ่มเติมโดย พ.ร.บ.สัญชาติ (ฉบับที่ ๔) พ.ศ. ๒๕๕๑ ซึ่งบัญญัติว่า “คำว่าบิดาตาม ให้หมายความรวมถึงผู้ซึ่งได้รับการพิสูจน์ว่าเป็นบิดาของผู้เกิดตามวิธีการที่กำหนดในกฎกระทรวง แม้ผู้นั้นจะได้จดทะเบียนสมรสกับมารดาของผู้เกิด และมีได้จดทะเบียนรับรองผู้เกิดเป็นบุตรก็ตาม”

เราพบว่า มนุษย์ที่อยู่ในสถานการณ์นี้น่าจะมีอยู่ ๓ พวก กล่าวคือ (๑) คนมาหนีหรือซาไก^{๒๕} (๒) คนต้องเลี้ยง และ (๓) คนมอแกนที่ยังเร่ร่อน^{๒๖} เราไม่มีความลังเลที่จะยืนยันว่า ชนพื้นเมืองดังกล่าวนี้ย่อมมีสิทธิในสัญชาติไทยโดยผลของกฎหมาย แต่ด้วยพวกเขามักไม่ได้รับการแจ้งการเกิดในทะเบียนราษฎรของรัฐไทย และไม่ได้เข้าใจหรือสนใจที่จะใช้สิทธิขอการรับรองจากรัฐในสถานะคนสัญชาติไทย โดยความไม่รู้นี้ เขาจึงไม่มีชื่อในทะเบียนราษฎรไทยในสถานะคนสัญชาติไทย เขาจึงไม่มีบัตรประชาชน แม้เขาจะเดินข้ามพรมแดนระหว่างรัฐเป็นประจำ แต่เขาก็ไม่เข้าใจที่จะถือหนังสือเดินทางที่ออกโดยกรมการกงสุลไทย ในลักษณะเดียวกับคนสัญชาติไทย ในลักษณะที่สอง เขาจึงถูกถือเป็น “คนต่างด้าว” กล่าวคือ “คนไม่มีสัญชาติไทย” โดยเจ้าหน้าที่ของรัฐไทย แต่มนุษย์ในสถานการณ์นี้มักไม่ปรากฏตัวในทะเบียนราษฎรของรัฐใดเลยบนโลก^{๒๗} และเขาย่อมไม่มีเอกสารรับรองตัวบุคคลที่ออกโดยรัฐใดเลยบนโลก เขามักจะเป็นคนต่างด้าวสำหรับทุกรัฐบนโลก การจะจัดการปัญหาความไร้รัฐไร้สัญชาติของพวกเขาจะต้องเป็นภารกิจเชิงรุกของรัฐเท่านั้น เพราะการรอจนกว่าพวกเขาตระหนักในความสำคัญของสิทธิในสัญชาติไทยนั้น พวกเขา ก็จะเป็น “คนต่างด้าวเทียม” ไปอีกนาน

๔.๕ คนที่ “ไม่มี” สิทธิในสัญชาติไทย “แต่” ได้ใช้สิทธินี้แล้ว “และ” รัฐไทยรับรองการใช้สิทธินี้แล้ว

คนสัญชาติไทยในสถานการณ์นี้เป็น “คนสัญชาติไทยเทียม” การรับรองสิทธิในสัญชาติไทยเกิดขึ้นอย่างไม่ถูกต้องตามกฎหมาย เพราะมนุษย์ที่ได้รับการรับรองไม่มีชื่อเท็จจริงครบองค์ประกอบแห่งข้อเท็จจริงตามที่กฎหมายกำหนด คนสัญชาติไทยเทียมนี้อาจมีทุกเอกสารที่คนสัญชาติไทยแท้มี กล่าวคือ (๑) สูติบัตรที่ออกสำหรับคนสัญชาติไทย (๒) ทะเบียนบ้านคนอยู่ถาวร (ท.ร.๑๔)

^{๒๕} พันธุ์ทิพย์ กาญจนะจิตรา สายสุนทร, คนซาไกหรือมานิในประเทศไทย : ปัญหาสถานะบุคคลตามกฎหมายและแนวคิดในการจัดการ, งานเขียนเพื่อเสนอเป็นรายงานการศึกษาเพื่อคณะอนุกรรมการด้านสิทธิและสถานะบุคคลของผู้ไร้สัญชาติไทยพลัดถิ่น ผู้อพยพ และชนพื้นเมือง ตามคำสั่งคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติที่ ๔๖/๒๕๕๒ และกรมการปกครองในการประชุมสัมมนาการแก้ไขปัญหาสถานะและสิทธิของบุคคลให้แก่ชนเผ่าซาไก ซึ่งจะจัดขึ้นในวันที่ ๒๗ - ๒๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๓ ณ โรงแรมปรีชาพิลาเชก กทม.

http://www.archanwell.org/autopage/show_page.php?t=1&s_id=525&d_id=524

<http://gotoknow.org/file/archanwell/sagai-manig-in-Thailand.pdf>

<http://gotoknow.org/blog/archanwell-and-stateless-and-nationalityless/369994>

^{๒๖} พันธุ์ทิพย์ กาญจนะจิตรา สายสุนทร, มอแกน : ทำไมผู้มาก่อนรัฐไทยและรัฐพม่าบนฝั่งทะเลอันดามันจึงไร้รัฐ?, บทความอันเป็นผลมาจากการวิจัยและพัฒนาภายใต้โครงการเด็กไร้รัฐ มูลนิธิสธารณสุขแห่งชาติ เมื่อวันศุกร์ที่ ๑๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๔

http://www.archanwell.org/autopage/show_page.php?t=1&s_id=125&d_id=125

^{๒๗} ทั้งนี้ เป็นไปตามมาตรา ๕๗ วรรค ๑ แห่ง พ.ร.บ.คนเข้าเมือง พ.ศ. ๒๕๒๒ ซึ่งบัญญัติว่า “เพื่อประโยชน์แห่งพระราชบัญญัตินี้ ผู้ใดอ้างว่าเป็นคนมีสัญชาติไทย ถ้าไม่ปรากฏหลักฐานอันเพียงพอที่พนักงานเจ้าหน้าที่จะเชื่อถือได้ว่าเป็นคนมีสัญชาติไทย ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้นั้นเป็นคนต่างด้าวจนกว่าผู้นั้นจะพิสูจน์ได้ว่า ตนมีสัญชาติไทย”

(๓) บัตรประชาชน และ (๔) หนังสือเดินทาง และเมื่อไม่มีการตรวจสอบจุดเกาะเกี่ยวระหว่างพวกเขาทั้งรัฐไทย เราก็จะไม่อาจทราบว่า พวกเขาไม่มีข้อเท็จจริงครบองค์ประกอบอันนำไปสู่ความมีสิทธิในสัญชาติไทย เขาก็จะแสดงตนเป็นคนสัญชาติไทยอย่างไม่มีปัญหาใดๆ การสวมสิทธิเป็นคนสัญชาติไทยอาจเกิดขึ้นเพราะความไม่รู้หรือความเห็นใจหรือการทุจริตของเจ้าหน้าที่ผู้รักษาการตามกฎหมายได้เท่าๆ กัน

๕. บทสรุป : การมองทะลุมายาคติแห่งสิทธิในสัญชาติ

โดยสรุป หากเราจะเข้าใจความเป็นจริงที่อยู่รอบตัวของผู้ใช้กฎหมาย เราจะต้องเข้าใจทุกภาพที่ทับซ้อนและสร้าง “มายาคติ” ซึ่งมายาคติที่เกิดขึ้นอาจจะมาจากข้อเท็จจริงหรือข้อกฎหมาย เราอาจสังเกตได้ต่อไปว่า มายาคติทางข้อเท็จจริงจะเกิดจากความเป็นคนต่างชาติพันธุ์หรือต่างวัฒนธรรมของมนุษย์ผู้ทรงสิทธิในสัญชาติ แต่มายาคติทางกฎหมายน่าจะมาจากความซับซ้อนของกฎหมายที่มีผลในการกำหนดสิทธิในสัญชาติ เราจะเห็นว่า เรื่องจริงของสิทธิในสัญชาติไทยของมนุษย์มิได้ตกอยู่ภายใต้กฎหมายเพียงฉบับเดียวของรัฐเพียงรัฐเดียว การที่จะกำหนดว่า มนุษย์ผู้ใดมีสิทธิในสัญชาติไทยจึงมิได้เป็นไปภายใต้กฎหมายฉบับเดียวและของประเทศเดียวหากมนุษย์นั้นมีสถานะเป็นบุคคลธรรมดาที่มียุติบัตรประกอบระหว่างประเทศนอกจากนั้น ความเป็นจริงเกี่ยวกับการกำหนดสิทธิในสัญชาติไทยอาจเกิดขึ้นโดยผลของการปฏิบัติตามกฎหมายหรือของการไม่ปฏิบัติตามกฎหมายก็ได้ การใคร่ครวญอย่างรอบคอบและรอบด้านจะทำให้เรามองทะลุมายาคติของสิทธิในสัญชาติได้ หลักของเรื่องนี้ ก็คือ การรับรองสิทธิมนุษยชนประการหนึ่งให้แก่มนุษย์เท่านั้นเอง